

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยเรื่อง การบริหารจัดการภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชนบางไส้ไก่ เขตธนบุรี กรุงเทพมหานคร เพื่อนำมาใช้ในการจัดการเรียนรู้ในสถานศึกษา ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

- ตอนที่ 1 หลักการและแนวคิดเกี่ยวกับแหล่งเรียนรู้
- ตอนที่ 2 แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารจัดการ
- ตอนที่ 3 แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น
- ตอนที่ 4 แนวคิดเกี่ยวกับชุมชนและการมีส่วนร่วม
- ตอนที่ 5 ความรู้เกี่ยวกับชุมชนบางไส้ไก่ เขตธนบุรี
- ตอนที่ 6 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ตอนที่ 1 หลักการและแนวคิดสำคัญเกี่ยวกับแหล่งเรียนรู้

ความสำคัญและความหมายของแหล่งเรียนรู้

มีนักวิชาการหลายท่านได้ให้ความหมายของแหล่งเรียนรู้ ไว้ดังนี้
อนงค์ศิริ วิชาลัย (2552: 46-47) ได้ให้ความหมายของแหล่งการเรียนรู้หมายถึง แหล่งข้อมูล ข่าวสาร ความรู้และประสบการณ์และเป็นสถานที่เพื่อการเรียนรู้เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ เช่น อุทยานป่าไม้ น้ำตก ภูเขา แหล่งน้ำ หิน ดิน ทราย ห้วย หนอง บึง ทะเล หรือแหล่งการเรียนรู้ที่ตั้งใจจัดสร้างขึ้น เช่น โบราณสถาน วัด พิพิธภัณฑ์ หอสมุด สถานประกอบการต่างๆ หรือเกิดความรู้ในแต่ละบุคคลจากการคิด ปฏิบัติและสร้างความรู้ด้วยตนเองเป็นบุคคลแห่งการเรียนรู้ แหล่งการเรียนรู้จึงเป็นศูนย์รวมข้อมูลข่าวสารสารสนเทศและประสบการณ์ที่สนับสนุน ส่งเสริมให้ผู้เรียนใฝ่รู้ใฝ่เรียน แสวงหาความรู้และประสบการณ์ด้วยตนเอง

หน่วยศึกษานิเทศก์ กรมสามัญศึกษา (2544: 6) ได้กล่าวถึงแหล่งเรียนรู้ว่าหมายถึง แหล่งข้อมูล ข่าวสาร สารสนเทศ แหล่งความรู้ทางวิชาการและประสบการณ์ที่สนับสนุนส่งเสริมให้ผู้เรียนใฝ่เรียน ใฝ่รู้ แสวงหาความรู้ และเรียนรู้ด้วยตนเองตามอัธยาศัยอย่างกว้างขวางและต่อเนื่องจากแหล่งต่างๆ เพื่อเสริมสร้างให้ผู้เรียนเกิดกระบวนการเรียนรู้และเป็นบุคคลแห่งการเรียนรู้

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2542 : 3) ได้กล่าวถึงแหล่งเรียนรู้ว่าเป็น “แหล่ง” หรือ “ที่รวม” อันอาจเป็นสถานที่หรือศูนย์รวมที่ประกอบด้วย ข้อมูล ข่าวสาร ความรู้และกิจกรรมที่มีกระบวนการเรียนรู้หรือกระบวนการเรียนการสอนที่มีรูปแบบแตกต่างจากกระบวนการเรียนการสอนที่มีครูเป็นผู้สอน มีระยะเวลาเรียนยืดหยุ่นสอดคล้องกับความต้องการและความพร้อมของผู้เรียน มีการประเมินและการวัดผล การเรียนที่มีลักษณะเฉพาะสร้างขึ้นให้เหมาะสมกับการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง ไม่จำเป็นต้องเป็นรูปแบบเดียวกันกับการประเมินผลในชั้นเรียนหรือห้องเรียนนั้น ซึ่งมีการจัดแหล่งเรียนรู้อยู่มากมายทั้งที่เป็นภาครัฐและเอกชน โดยมีวัตถุประสงค์ของการจัดตั้งเป็นการเฉพาะแตกต่างกันออกไปไม่ว่าจะเป็นพิพิธภัณฑ์ สวนพฤกษศาสตร์ หรือแม้แต่หอสมุดแห่งชาติ และอุทยานประวัติศาสตร์

ไพพรรณ เกียรติโชติชัย (2541: 104) กล่าวว่า แหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่น หมายถึงสิ่งต่างๆ ที่อยู่รอบตัวเรา เมื่อได้ปฏิสัมพันธ์ด้วยทางประสาทสัมผัสแล้วจะทำให้เกิดความรู้ ความเข้าใจ ความเท่าทัน ความเป็นไป

ต่างๆ และความเปลี่ยนแปลงของสิ่งต่างๆ รอบตัวช่วยให้ทันโลกทันเหตุการณ์สามารถดำรงชีวิตอยู่ในโลกของการเปลี่ยนแปลงได้อย่างเป็นสุข

สรุปได้ว่า แหล่งเรียนรู้ หมายถึง แหล่งข้อมูลสารสนเทศต่างๆ แหล่งวิชาการ ประสบการณ์ ภูมิปัญญาท้องถิ่น วัตถุสิ่งของที่มีอยู่ในท้องถิ่น บุคคล สถานที่ หน่วยงาน ทั้งที่มนุษย์เป็นผู้สร้างขึ้น หรือเป็นสิ่งที่อยู่เองตามธรรมชาติ ประเพณี วัฒนธรรมต่างๆ วิธีการดำรงชีวิตของคนในชุมชนท้องถิ่นซึ่งสิ่งทั้งหลายเหล่านี้มีคุณค่าและมีความสำคัญต่อการเรียนการสอนที่จะทำให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ได้

ความสำคัญของแหล่งการเรียนรู้ สรุปได้ดังนี้ (อนงค์ศิริ วิชาลัย, 2552: 49-50)

1. เป็นแหล่งรวมขององค์ความรู้และประสบการณ์การเรียนรู้ในด้านต่างๆ พร้อมทั้งให้ผู้เรียนได้ศึกษาค้นคว้า เรียนรู้ตามความต้องการและความสนใจของแต่ละบุคคล
2. เป็นแหล่งส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตที่ให้โอกาสแก่ทุกๆ คนทั่วถึงกัน
3. เป็นแหล่งที่ช่วยให้ผู้เรียนเรียนรู้ได้จากสภาพจริง เช่น แหล่งการเรียนรู้ตามธรรมชาติ พิพิธภัณฑ์ โบราณสถานหรือสถานประกอบการ
4. เป็นแหล่งที่ทำให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้จากประสบการณ์ตรงได้ศึกษาปฏิบัติเองและสามารถสร้างองค์ความรู้ด้วยตนเอง
5. ช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ที่มีความหมาย เกิดความสนุกสนานและสนองตอบความสนใจและความต้องการที่จะเรียนรู้
6. เป็นแหล่งเชื่อมโยงให้สถานศึกษาและชุมชนมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกัน ทำให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา
7. ช่วยให้ผู้เรียนได้รับการปลูกฝังให้มีความรู้ รักและภูมิใจในท้องถิ่นและประเทศชาติ

ประเภทของแหล่งการเรียนรู้

แหล่งการเรียนรู้แบ่งออกได้เป็นหลายลักษณะ มีรายละเอียดดังนี้

อนงค์ศิริ วิชาลัย (2552: 52-53) ได้แบ่งประเภทของแหล่งการเรียนรู้ตามเกณฑ์ลักษณะของแหล่งการเรียนรู้และแหล่งที่ตั้งของแหล่งการเรียนรู้ โดยมีรายละเอียดดังนี้

1. แบ่งประเภทตามลักษณะของแหล่งการเรียนรู้ แบ่งออกได้ 3 ประเภท ได้แก่
 - 1.1 แหล่งการเรียนรู้ประเภทบุคคล เป็นแหล่งการเรียนรู้ที่จะถ่ายทอดความรู้ความสามารถในการประกอบอาชีพ ได้แก่ ช่างนา ช่างสวน ชาวไร่ ชาวประมง การสืบสานวัฒนธรรมตลอดจนนักคิด นักประดิษฐ์ ศิลปิน กวี และผู้มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ในด้านต่างๆ
 - 1.2 แหล่งการเรียนรู้ประเภททรัพยากรธรรมชาติ เป็นแหล่งการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นเอง หรือมีอยู่แล้วตามธรรมชาติ เช่น แม่น้ำ ทะเล ภูเขา ป่าไม้ ลำธาร กรวด หิน ดิน ทราย แร่ น้ำตก พืชชนิดต่างๆ
 - 1.3 แหล่งการเรียนรู้ที่มนุษย์สร้างขึ้น เป็นแหล่งการเรียนรู้ที่มนุษย์ตั้งใจสร้างขึ้นมา เพื่อสืบทอดศิลปวัฒนธรรมและสิ่งอำนวยความสะดวก ตลอดจนรวบรวมสิ่งต่างๆ ที่อยู่กระจัดกระจาย นำมาไว้เพื่อการศึกษาเรียนรู้ต่อกัน ได้แก่ พิพิธภัณฑ์ ห้องสมุด โบราณสถาน โบราณวัตถุ สถาบันทางการศึกษา สวนสาธารณะ ตลาด บ้านเรือนที่อยู่อาศัย สถานประกอบการ หอศิลป์ สวนพฤกษศาสตร์ สวนสัตว์ วัด มัสยิด สวนสาธารณะ เป็นต้น
2. แบ่งประเภทตามแหล่งที่ตั้งของแหล่งการเรียนรู้ สามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ประเภท ได้แก่

2.1 แหล่งการเรียนรู้ในสถานศึกษาหรือสถาบันการศึกษา การจัดการเรียนการสอนในอดีต

เป็นบทบาทการถ่ายทอดความรู้หรือเรียกว่า สอนหนังสือนั่นเองประกอบ ได้แก่ ครู อาจารย์ ห้องเรียน ห้องสมุดเป็นส่วนใหญ่ แต่ต่อมาปรัชญาการจัดการศึกษาเปลี่ยนไป สถานศึกษาไม่ได้ทำหน้าที่เพียงการถ่ายทอดความรู้จากตำราหรือสอนหนังสือเท่านั้น แต่เป็นการพัฒนาผู้เรียนทุกด้าน ทั้งด้านสติปัญญา อารมณ์ สังคมและร่างกาย จึงมีคำกล่าวว่า “การสอนคนมิใช่สอนหนังสือ” ดังนั้น สถานศึกษาจึงต้องส่งเสริมพัฒนาการด้านต่างๆ ของผู้เรียนให้ครบถ้วน และจัดห้องเรียนห้องปฏิบัติการต่างๆ เพื่อเสริมสร้างประสบการณ์ให้กับผู้เรียน ได้แก่ ห้องปฏิบัติการวิทยาศาสตร์ ห้องปฏิบัติการทางภาษา ห้องปฏิบัติการคอมพิวเตอร์ ห้องสมุด ห้องโสตศึกษา ห้องจริยธรรม เป็นต้น นอกจากนี้ อาคารสถานที่ บริเวณและสิ่งแวดล้อมในสถานศึกษา ได้จัดเป็นแหล่งการเรียนรู้ เช่น มุมหนังสือ มุมคณิตศาสตร์ มุมของเล่น สวนพฤกษศาสตร์ สวนสมุนไพร สวนดอกไม้ ต้นไม้พุดได้ สวนหย่อม น้ำตกจำลอง สวนสัตว์ในโรงเรียน บ่อเลี้ยงปลาหรือแหล่งน้ำในสถานศึกษา เป็นต้น

2.2 แหล่งการเรียนรู้ในชุมชน แหล่งการเรียนรู้ในชุมชนค่อนข้างจะกว้างและครอบคลุม

ทั้งแหล่งการเรียนรู้ตามธรรมชาติ แหล่งการเรียนรู้ที่มนุษย์จัดสร้างขึ้นและแหล่งการเรียนรู้ประเภทบุคคล ซึ่งถือว่าอยู่นอกสถานศึกษาหรืออยู่ในชุมชนท้องถิ่น จัดเป็นประเภทแหล่งการเรียนรู้ในชุมชน ได้แก่ ตลาด โบราณสถาน โบราณวัตถุ สวนสัตว์ สวนพฤกษศาสตร์ ห้องสมุด พิพิธภัณฑ์ สถานที่ราชการ สถานที่ประกอบการ สวนสาธารณะ ฟุ้งนา สวนผัก สวนผลไม้ ร้านค้า แหล่งหอผ้า แหล่งจำหน่ายผลิตภัณฑ์ของชุมชน ดนตรีพื้นบ้าน การละเล่นพื้นบ้าน ปรากฏชาวบ้าน ภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านต่างๆ เป็นต้น

แหล่งเรียนรู้ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม(ฉบับที่ 2) พ.ศ.2545 แบ่งออกเป็น 4 ประเภทคือ แหล่งเรียนรู้ที่เป็นธรรมชาติ แหล่งเรียนรู้ที่เป็นบุคคล/สมาคม แหล่งเรียนรู้ที่เป็นสถานที่ สถาบันและหน่วยงาน แหล่งเรียนรู้ที่เป็นเทคโนโลยี กิจกรรม วัฒนธรรมและประเพณี ซึ่งแหล่งเรียนรู้ที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นจัดว่าเป็นแหล่งเรียนรู้ที่เป็นบุคคล

หลักในการจัดแหล่งเรียนรู้

ชัยวัฒน์ วรรณพงษ์ (2541: 18) ได้กล่าวว่า หลักการจัดแหล่งเรียนรู้เพื่อให้การเรียนรู้ที่จะเกิดขึ้นกับผู้เรียนมีความเข้มข้นคงทน ประการที่สำคัญคือต้องจัดประสบการณ์การเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพและมีความหลากหลาย โดยคำนึงถึงความสำเร็จของผู้เรียนเป็นสำคัญ พบว่า ผู้เรียนจะบรรลุเป้าหมายได้ดีถ้าได้ลงมือปฏิบัติจริง และมีส่วนร่วมในการสร้างองค์ความรู้และวิธีการที่หลากหลาย จำเป็นต้องอาศัยแหล่งเรียนรู้ ประกอบกับการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ให้สอดคล้องกับสาระที่ต้องการและได้เรียนรู้ตามสภาพจริงเป็นสำคัญ ข้อควรคำนึงในการจัดแหล่งเรียนรู้ในโรงเรียนมีดังนี้

1. บรรยากาศในแหล่งเรียนรู้ให้เป็นสภาพจริง หรือเสมือนภาพจริง
2. จัดทรัพยากรในแหล่งเรียนรู้ให้เพียงพอ
3. ปรับสภาพของสถานที่เรียนให้ผู้เรียนได้เรียนด้วยตนเองให้มากที่สุด
4. จัดบริเวณโรงเรียนให้เกิดแหล่งเรียนรู้และแหล่งสนับสนุนการเรียนรู้
5. จัดศูนย์วิทยากรให้เป็นแหล่งเรียนรู้ที่หลากหลาย
6. จัดกิจกรรมส่งเสริมการใช้แหล่งเรียนรู้ที่หลากหลาย โดยเน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ
7. มีความร่วมมือระหว่างโรงเรียนและชุมชนในการดูแลสภาพแวดล้อมให้เป็นแหล่งเรียนรู้ในโรงเรียน

และนอกโรงเรียน

แหล่งเรียนรู้มีได้หลายรูปแบบขึ้นอยู่กับความพร้อมของประชาชนและชุมชนนั้นๆ โดยมีองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นหลักในการจัดตั้ง สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2544: 55-59) ได้กล่าวหาวิธีการจัดการเรียนรู้ในแต่ละแหล่งเรียนรู้มีได้หลายลักษณะคือ

1. จัดตามความพร้อมและศักยภาพของแหล่งเรียนรู้ เพื่อการนำเสนอข้อมูลได้อย่างรวดเร็วและมีประสิทธิภาพ
2. จัดตามสาระความรู้สอดคล้องกับหลักสูตรชาติ เพื่อให้ผู้เรียนมีโอกาสได้พบและมีส่วนร่วมในประสบการณ์ ได้ใช้ทรัพยากรต่างๆ ทั้งในและนอกห้องเรียน ได้สัมผัสกับความเป็นจริงสร้างองค์ความรู้เองจากประสบการณ์ของตนเองทั้งจากการสำรวจ ตรวจสอบ ทดสอบความรู้ที่ได้รับและหาข้อสรุป
3. จัดตามความต้องการของผู้เรียน เพื่อสร้างสรรค์การเรียนรู้เชิงประสบการณ์ตลอดจนพัฒนาชีวิตให้ดีขึ้น
4. จัดโครงการหรือกิจกรรมที่รัฐบาลเห็นความสำคัญและให้การสนับสนุน

ตอนที่ 2 แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารจัดการ

2.1 ความหมายของการบริหารจัดการ

วิช วิรัชนิภาวรรณ (2561 : 40) ได้กล่าวถึงคำว่า การบริหารจัดการ สรุปได้ว่า การบริหารจัดการ หรือ public administration หรือ management หรือ administration ขึ้นอยู่กับผู้รู้หรือนักวิชาการแต่ละคน ทุกวันนี้หน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชน ได้ใช้คำที่มีความหมายทำนองเดียวกับคำว่า การบริหาร หลายคำ เช่น การจัดการ และการบริหารจัดการ บางคนได้ให้ความหมายโดยใช้ความรู้ลึกมากกว่าใช้เหตุผลหรือความรู้ทางวิชาการ อีกทั้งความหมายที่แต่ละคนให้ย่อมแตกต่างกันไปตามพื้นฐานความรู้และประสบการณ์ ตลอดจนสถานการณ์ ซึ่งการให้ความหมายอย่างกว้าง หมายถึง ครอบคลุมไปถึงการดำเนินงานหรือการปฏิบัติงานใด ๆ ของหน่วยงานและบุคลากรของทุกภาค เช่น ภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคประชาชน และภาคหน่วยงานที่ไม่สังกัดภาครัฐ เพื่อนำไปสู่จุดหมายปลายทางที่กำหนดไว้ ส่วนความหมายอย่างแคบ หมายถึง การบริหารจัดการภาครัฐเท่านั้น ซึ่งหมายถึงการดำเนินงานหรือการปฏิบัติใด ๆ ที่เกี่ยวข้องกับงาน กิจกรรมสาธารณะ หรือการให้บริการสาธารณะทั้งหลายของหน่วยงานรัฐ หรือเจ้าหน้าที่ของรัฐ ทั้งที่เป็นฝ่ายนิติบัญญัติ ฝ่ายบริหาร และฝ่ายตุลาการในทุกระดับ ทั้งในราชการบริหารส่วนกลาง ส่วนภูมิภาค และส่วนท้องถิ่น ทั้งนี้เพื่อนำไปสู่จุดมุ่งหมายที่ได้กำหนดไว้

สันติ บุญภิรมย์ (2557 : 3 - 4) ได้อธิบายไว้ว่าการบริหาร หมายถึง การใช้ศาสตร์และศิลป์ในการนำทรัพยากรทางการบริหาร โดยเฉพาะคนซึ่งเป็นทรัพยากรที่มีความสำคัญที่สุดมาทำงานตามกระบวนการ เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์และเป้าหมายภายใต้สภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงทั้งภายในและภายนอกองค์กร และคำว่า การจัดการ หมายถึง กิจกรรมที่ผู้จัดทำได้ทำงานโดยอาศัยบุคลากรและทรัพยากรอื่น ๆ มาใช้ให้การทำงานในองค์กรได้บรรลุวัตถุประสงค์ ประกอบด้วย การวางแผน การจัดองค์การ การนำและการควบคุมภายใต้สภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลง

ราชบัณฑิตยสถาน (2556 : 655) ได้ให้ความหมายไว้ว่า คำว่า บริหาร หมายถึง ดำเนินการ, จัดการ, ปกครอง ส่วนคำว่า จัดการ หมายถึง สั่งงาน, ควบคุมงาน, ดำเนินงาน (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556 : 310)

ศิริพร เลิศยิ่งยศ (2556 : 72 - 73) ได้กล่าวว่าการบริหารและการจัดการ มีความคล้ายคลึงกัน และไม่มี ความแตกต่างกัน แต่มีประเด็นข้อแตกต่างคือเรื่องของการนำไปใช้ กล่าวคือ การบริหาร (administration) จะนำไปใช้ในหน่วยงานภาครัฐราชการโดยเกี่ยวข้องกับผู้บริหารระดับสูง เช่น การกำหนดนโยบาย การกำหนดแผนยุทธศาสตร์ชาติ ส่วนการจัดการ (management) จะนำไปใช้ในหน่วยงานภาคเอกชน ซึ่งเกี่ยวข้องกับการปฏิบัติงานให้บรรลุตามปรัชญา วิสัยทัศน์ ภารกิจ วัตถุประสงค์ที่ผู้บริหารได้กำหนดไว้ ปัจจุบันบ่อยครั้งเห็นว่าการใช้สองคำนี้แทนกันได้ และบางครั้งก็อาจใช้สองคำนี้ต่อเนื่องกันเป็นคำว่า การบริหารจัดการ

ราชบัณฑิตยสถาน (2555 : 13) ได้ให้คำนิยามไว้ว่า การบริหาร (administration) หมายถึง กระบวนการดำเนินงานตามภาระหน้าที่ ซึ่งเป็นการทำงานกับบุคคลหรือผ่านบุคคล โดยใช้ทรัพยากรการบริหารอย่างอื่นประกอบ เพื่อให้เป็นไปตามนโยบายและเป้าหมายที่กำหนด

นภาพร ชันธนาภา (2554 : 7) ได้อธิบายไว้ว่าการบริหารหรือการจัดการเป็นกระบวนการของการประสานงานและรวบรวมกิจกรรมต่าง ๆ ในการทำงานของคุณคลากรเข้าด้วยกัน ให้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล กระบวนการดังกล่าวซึ่งเป็นหน้าที่หลักเบื้องต้นของผู้บริหารหรือผู้จัดการ ประกอบด้วย การวางแผน การจัดองค์การ การชักนำ และการควบคุมประสิทธิภาพเป็นความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยการนำเข้าและผลผลิตโดยมีเป้าหมายที่จะใช้ต้นทุนที่ต่ำที่สุด (ต้นทุนประกอบด้วย บุคลากร เงินทุน อุปกรณ์ ฯลฯ) และประสิทธิผล เป็นการคำนึงถึงผลสุดท้ายของการดำเนินงานเพื่อให้บรรลุจุดมุ่งหมายขององค์กร

ตุลา มหาพสุธานนท์ (2554 : 50 - 51) ได้กล่าวว่างค์กรต่าง ๆ มักใช้คำสองคำ คือ การบริหาร (administration) กับคำว่า การจัดการ (management) สลับกันไปมา ทั้งนี้เนื่องจากทั้งสองคำนี้มีความหมายเหมือนกันจึงใช้แทนกันได้ มีข้อแตกต่างกันบ้างเล็กน้อยตรงที่ ประการแรกการบริหารมักใช้ในวงการสาธารณะหรือราชการ ในขณะที่การจัดการใช้กันในวงการธุรกิจหรือเอกชนเป็นหลัก ประการต่อมาการบริหารใช้กับผู้ปฏิบัติงานในระดับสูงขององค์กรที่มีหน้าที่ในการกำหนดกรอบนโยบายต่าง ๆ มักเรียกคนเหล่านี้ว่า ผู้บริหารระดับสูง ส่วนการจัดการใช้กับผู้ปฏิบัติงานในระดับบริหารรองลงมาที่มีหน้าที่ในการนำนโยบายไปปฏิบัติได้แก่ตำแหน่งผู้จัดการนั่นเอง จะเห็นได้ว่าเป็นข้อแตกต่างเพียงเล็กน้อยเท่านั้น ดังนั้นคำสองคำนี้จึงมักใช้แทนกันไปมาอยู่เสมอ

จากข้อมูลข้างต้นสรุปได้ว่า ปัจจุบันมีการใช้คำที่มีความหมายทำนองเดียวกับคำว่า การบริหาร หลายคำ โดยอาจใช้คำว่า การจัดการ หรือใช้ต่อเนื่องกันว่า การบริหารจัดการ ดังนั้นคำว่า การบริหาร และคำว่า การจัดการ จึงมีความคล้ายคลึงกันและไม่มีความแตกต่างกัน ซึ่งความหมายของการบริหารจัดการครอบคลุมไปถึงการดำเนินงานหรือการปฏิบัติงานใด ๆ ของหน่วยงานและบุคลากรของภาคต่าง เช่น ภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคประชาชน และภาคหน่วยงานที่ไม่สังกัดภาครัฐ เพื่อนำไปสู่จุดหมายปลายทางที่กำหนดไว้

2.2 ความสำคัญของการบริหารจัดการ

วิรัช วิรัชนิภาวรรณ (2561 : 21- 57) ได้กล่าวถึงความสำคัญของการบริหารจัดการ สรุปได้ว่าการบริหารจัดการ หมายถึง การดำเนินงานหรือปฏิบัติงานที่หน่วยงานของรัฐและเจ้าหน้าที่ของรัฐนำมาใช้เพื่อนำไปสู่วัตถุประสงค์หรือจุดหมายปลายทางที่ได้กำหนดไว้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งเป็นคำที่นิยมใช้ในการบริหารภาครัฐโดยหน่วยงานของรัฐและเจ้าหน้าที่ของรัฐ การบริหารนำไปใช้กันอย่างกว้างขวางอย่างน้อย 6 หน่วยงาน ได้แก่ การบริหารงานของหน่วยงานภาครัฐ หน่วยงานภาครัฐกิจ หน่วยงานที่ไม่สังกัดภาครัฐ หน่วยงานระหว่างประเทศ หน่วยงานที่เรียกว่าองค์กรตามรัฐธรรมนูญ และหน่วยงานภาคประชาชน กล่าวคือ

- 1) หน่วยงานภาครัฐ เช่น กระทรวง กรม และหน่วยงานการปกครองท้องถิ่น
- 2) หน่วยงานของภาครัฐกิจ เช่น

บริษัท ห้างหุ้นส่วนจำกัด 3) หน่วยงานที่ไม่สังกัดภาครัฐ เช่น มูลนิธิ และสมาคม 4) หน่วยงานระหว่างประเทศ เช่น สหประชาชาติ องค์การความร่วมมือระหว่างประเทศ 5) หน่วยงานที่เรียกว่าองค์กรตามรัฐธรรมนูญ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (พ.ศ. 2540) ได้บัญญัติองค์กรตามรัฐธรรมนูญไว้ เช่น ศาลปกครอง ศาลยุติธรรม คณะกรรมการการเลือกตั้ง ผู้ตรวจการแผ่นดินของรัฐสภาและคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตแห่งชาติ ต่อมารัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (พ.ศ. 2550) ได้บัญญัติให้มีองค์กรตามรัฐธรรมนูญ ซึ่งมี 2 ส่วน คือ ส่วนที่ 1 เรียกว่า องค์กรอิสระตามรัฐธรรมนูญ ส่วนที่ 2 เรียกว่า องค์กรอื่นตามรัฐธรรมนูญ ประกอบด้วย 3 องค์กร ได้แก่ องค์กรอัยการ คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ และสภาที่ปรึกษาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ และ 6) หน่วยงานของภาคประชาชน เช่น กลุ่มเกษตรกรและกลุ่มออมทรัพย์

สันติ บุญภิรมย์ (2557 : 11) ได้อธิบายไว้ว่าการบริหารจัดการเป็นทฤษฎีที่แสดงให้เห็นถึงความสำคัญยิ่งของคนที่ เป็นทรัพยากรทางการบริหาร โดยมีใจความสำคัญในแต่ละทฤษฎี ดังนี้ 1) ทฤษฎีระบบราชการเป็นการทำงานให้กับส่วนรวมได้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี โดยมีหลักเกณฑ์การทำงานที่แน่นอน 2) ทฤษฎีลำดับความต้องการของ Maslow เป็นการบ่งบอกถึงความต้องการของมนุษย์เพื่อให้ผู้บริหารได้นำมาใช้จัดสวัสดิการความเป็นอยู่ของบุคลากรในหน่วยงาน โดยให้บุคลากรได้ทำงานกับองค์กรบรรลุวัตถุประสงค์และเป้าหมายสูงสุด 3) ทฤษฎีการเสริมแรง เป็นการปรับพฤติกรรมการทำงานของบุคลากร ซึ่งประกอบด้วยพฤติกรรมที่กระทำซ้ำ ๆ พฤติกรรมที่งดเว้น พฤติกรรมที่ไม่ให้มีการกระทำอีกต่อไป และพฤติกรรมหลีกเลี่ยงการกระทำอันเกิดจากหัวหน้าไม่พึงพอใจ และ 4) ทฤษฎีตาข่ายการจัดการเป็นการบริหารโดยจำแนกรูปแบบของผู้คน เช่น มุ่งคนต่ำแต่มุ่งผลงานสูง มุ่งคนสูงแต่มุ่งผลงานต่ำ มุ่งที่ผลงานและคนในระดับกลาง มุ่งทั้งผลงานและคนในระดับต่ำ และมุ่งทั้งผลงานและคนในระดับสูง

ศิริพร เลิศยิ่งยศ (2556 : 72 - 73) ได้อธิบายว่า การบริหารจัดการมีความสำคัญต่อการดำเนินงานในองค์กร ได้แก่ 1) การจัดการช่วยให้การดำเนินงานของบุคลากรภายในองค์กรเกิดความเชื่อมโยง มีความสัมพันธ์กันอย่างเป็นระบบ 2) การจัดการช่วยให้องค์กรสามารถปรับตัวได้อย่างต่อเนื่องท่ามกลางการแข่งขันทางธุรกิจกันอย่างรุนแรงและการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมอย่างรวดเร็ว 3) การจัดการมีความสำคัญกับผู้บริหารทุกระดับในองค์กร และเป็นเครื่องบ่งชี้เกี่ยวกับการพัฒนาองค์กรให้ประสบความสำเร็จโดยการบรรลุเป้าหมายและวัตถุประสงค์ที่ได้กำหนดไว้ 4) การจัดการช่วยให้องค์กรสามารถหาวิธีการที่ดีที่สุดในการใช้ทรัพยากรทางการบริหารที่มีอยู่ในองค์กรให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลสูงสุด 5) การจัดการเป็นเทคนิควิธีการที่ทำให้ให้องค์กรทุกประเภทประสบความสำเร็จ ไม่ว่าจะเป็นองค์กรในภาคราชการและองค์กรภาคเอกชน 6) การจัดการเป็นการกำหนดหน้าที่และขอบเขตการทำงานของบุคลากรในองค์กรไม่ให้เกิดความซ้ำซ้อนกัน ทำให้การดำเนินงานมีความรวดเร็วและมีประสิทธิภาพ

กาญจนาท เรืองจิตปกรณ และคณะ (2553 : 69) ได้กล่าววามนุษย์ที่รวมกันอยู่เป็นหมู่เป็นกลุ่ม มีหัวหน้าเป็นผู้บังคับบัญชา มีการแบ่งงานกันทำตามลักษณะงาน ตามความสามารถ มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกันในกลุ่ม หรือระหว่างกลุ่มต่อกลุ่ม จนกระทั่งขยายตัวของกลุ่มกว้างขวางออกไป ความสลับซับซ้อนในการทำงานมีมากขึ้น จึงจำเป็นต้องสร้างกฎเกณฑ์ ระเบียบ และวินัยให้เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวเพื่อความถูกต้อง และเพื่อก่อให้เกิดความเจริญรุ่งเรืองและความสงบสุขในสังคม ดังนั้น ความสำคัญของการบริหารจึงมีบทบาทต่อการดำเนินงานทางธุรกิจหลายประการ คือ 1) การบริหารจะช่วยให้มวลมนุษยชาติดำรงชีวิตอย่างถูกต้องตามแนวทางที่กำหนดไว้ 2) การบริหารชี้ให้เห็นถึงความเจริญก้าวหน้าโดยการนำเทคโนโลยีมาใช้ 3) การบริหารเป็นสิ่งที่ควบคู่กับการเมืองและสังคม ดังนั้นจะต้องคำนึงถึงสภาพแวดล้อมต่าง ๆ 4) การบริหารชี้ให้เห็นถึงความเจริญและความเสื่อมของสังคมในอนาคต 5) การบริหารมีลักษณะเป็นการทำงานร่วมกัน ดังนั้นความสำเร็จที่ได้รับย่อมขึ้นอยู่กับปัจจัยทุกอย่างที่เตรียมพร้อมไว้แล้ว จากความสำคัญของการบริหารดังกล่าว

ถ้าจะพิจารณาแต่เพียงว่าการบริหารเป็นเพียงการทำงานให้บรรลุตามเป้าหมายเท่านั้นยังไม่นับว่าเพียงพอ แต่ควรที่จะเน้นถึงคุณค่าของการบริหาร เน้นเรื่องการประหยัด ประสิทธิภาพในการทำงาน ความถูกต้องเที่ยงธรรม การมีคุณธรรม ความซื่อสัตย์ ความรับผิดชอบต่อหน้าที่ ต่อเพื่อนร่วมงาน ต่อบุคคลภายนอกที่เกี่ยวข้อง

จากข้อมูลข้างต้นสรุปได้ว่า การบริหารจัดการมีความสำคัญต่อการดำเนินงานหรือปฏิบัติงานที่หน่วยงานของรัฐและเจ้าหน้าที่ของรัฐนำมาใช้เพื่อนำไปสู่วัตถุประสงค์หรือจุดหมายปลายทางที่ได้กำหนดไว้ อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งนำไปใช้ในองค์กร หรือหน่วยงานต่าง ๆ เช่น หน่วยงานของภาครัฐ หน่วยงานของภาคเอกชน หน่วยงานที่ไม่สังกัดรัฐ หน่วยงานระหว่างประเทศ และหน่วยงานที่เรียกว่าองค์กรตามรัฐธรรมนูญ การบริหารจัดการเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของคนซึ่งเป็นทรัพยากรทางการบริหาร

2.3 ลักษณะของการบริหารจัดการ

อุทัย ปริญญาสุทินันท์ (2561 : 41 – 43) ได้อธิบายว่าหลักการบริหาร (administrative management) ซึ่งประกอบด้วยการวางแผน การจัดการองค์กร การบังคับบัญชา การประสานงาน และการควบคุม อีกทั้งยังเห็นว่าหลักการจัดการที่ใช้ในการบริหารงานองค์กร ควรมีความยืดหยุ่นและสามารถประยุกต์ใช้ได้กับผู้บริหารทุกระดับในองค์กร เช่น หลักการแบ่งงานกันทำ หลักอำนาจหน้าที่และความรับผิดชอบ หลักวินัย หลักเอกภาพของอำนาจการ หลักผลประโยชน์ขององค์การสำคัญกว่าผลประโยชน์ของบุคคล หลักผลประโยชน์ตอบแทน หลักการรวมอำนาจ หลักสายการบังคับบัญชา หลักความมีระเบียบ หลักความเสมอภาค หลักความมั่นคงในอาชีพ หลักความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ หลักความมั่นคงในอาชีพ หลักความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ และหลักความสามัคคี ส่วนศาสตร์แห่งการบริหารมีกระบวนการบริหารต่าง ๆ เช่น การวางแผน การจัดการองค์กร การจัดคนเข้าทำงาน การสั่งการ การประสานงาน การรายงาน การงบประมาณ

การบริหารจัดการที่ดี (good governance) เป็นกระบวนการหนึ่งในการบริหารจัดการภาครัฐ ซึ่งมีองค์ประกอบสำคัญ ได้แก่ 1) การเน้นบทบาทของผู้บริหารงานภาครัฐในฐานะผู้ให้บริการที่มีคุณภาพตามที่ประชาชนต้องการ 2) การสนับสนุนให้เกิดความเป็นอิสระในการบริหารงาน โดยลดการควบคุมของราชการส่วนกลาง 3) การเรียกร้องความสามารถในการปฏิบัติงาน ทั้งในระดับบุคคลและองค์การ 4) การวัดผลการปฏิบัติงานและให้ผลตอบแทน 5) การตระหนักถึงความสำคัญของการจัดให้มีทรัพยากรบุคคลและเทคโนโลยีซึ่งช่วยให้การปฏิบัติงานบรรลุตามเป้าหมาย และ 6) การเปิดกว้างให้มีการแข่งขัน โดยพิจารณาถึงความเหมาะสมในการดำเนินงาน จะเห็นได้ว่าการบริหารจัดการที่ดีนั้นเป็นเครื่องมือพัฒนาขีดความสามารถขององค์การ โดยเฉพาะการเปิดโอกาสให้ทุกภาคส่วนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการควบคุม ติดตาม และตรวจสอบให้การปฏิบัติงานเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและเกิดประสิทธิผล ตลอดจนการคำนึงถึงผลกระทบที่จะเกิดขึ้นต่อผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (อุทัย ปริญญาสุทินันท์, 2561 : 52)

คณาจารย์ภาควิชาการจัดการ สาขาวิชาการจัดการธุรกิจสมัยใหม่ คณะบริหารธุรกิจ (2557 : 41 - 42) ได้อธิบายเกี่ยวกับแนวความคิดทางการจัดการโดยแบ่งออกเป็น 5 ยุค ดังนี้

1. ยุคก่อนการจัดการแบบวิทยาศาสตร์ โดยการจัดการยุคนี้ต้องอาศัยอำนาจหรือการบังคับเป็นปัจจัยทางการบริหารที่สำคัญที่สุด วิธีการใช้อำนาจ เช่น การใช้แส้ ไซ้ตรวน การจำคุก ฯลฯ มนุษย์ยุคนี้ยอมทำงานเพราะกลัวการลงโทษ ถูกบังคับด้วยความจำใจ ความสัมพันธ์ภายในหน่วยงานมีลักษณะเป็นนายกับบ่าว กษัตริย์กับทาส

2. ยุคการจัดการแบบวิทยาศาสตร์ ยุคนี้มีการเปลี่ยนแปลงอย่างมากอันเนื่องมาจากการปฏิวัติอุตสาหกรรม อันมีผลทำให้เศรษฐกิจ สังคม การเมือง ฯลฯ เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม อุตสาหกรรมต่าง ๆ เจริญเติบโตขึ้นอย่างรวดเร็ว ทำให้มีความต้องการแรงงานมากขึ้น คนงานจึงโยกย้ายจากชนบทเข้าสู่เมืองเพื่อ

ทำงานทำ นายจ้างมีการตกลงราคาค่าจ้างกับคนงานก่อนลงทำงาน มีการใช้เงินเป็นเครื่องมือจูงใจให้คนทำงานมากขึ้น คนงานจะต้องทำงานหนักขึ้น

3. ยุคแนวความคิดของมนุษยสัมพันธ์ ในยุคนี้นักบริหารเริ่มหันมาพิจารณาแนวความคิดที่ว่าคนงานเป็นมนุษย์ที่มีชีวิตจิตใจอย่างหนึ่งของสังคมที่มีความต้องการทางด้านจิตใจไม่ใช่วัตถุชนิดหนึ่งซึ่งที่เจ้าของโรงงานจะซื้อได้ด้วยเงิน มีการจูงใจการทำงานด้วยวิธีการต่าง ๆ โดยไม่ใช้เงินอย่างเดียว

4. ยุคของการจัดการเชิงปริมาณ ในยุคนี้ได้มีการประยุกต์นำเอาวิชาการต่าง ๆ ที่มีประโยชน์มาใช้ในทางการบริหารอีกหลายสาขา เช่น ผลงานวิชาการทางด้านคณิตศาสตร์ เช่น โปรแกรมเส้นตรงและไม่ใช้เส้นตรง แบบจำลองสถานการณ์ สถิติ วิจัย คอมพิวเตอร์ ฯลฯ

5. ยุคของการจัดการสมัยใหม่ เป็นแนวความคิดทางการจัดการที่ตระหนักถึงสภาพแวดล้อมและการเปลี่ยนแปลงที่มีอิทธิพลต่อการจัดการ ซึ่งจะประยุกต์และขยายขอบเขตจากความคิดเดิมที่พิจารณาปัจจัยภายในองค์กรเท่านั้น

ตุลา มหาพสุธานนท์ (2554 : 93) ได้กล่าวถึงการจัดการเชิงประสิทธิภาพของงานแบ่งออกเป็น 2 แนวคิดหลัก ดังนี้ 1) การจัดการเชิงวิทยาศาสตร์ มีแนวคิดที่สำคัญ 2 ประการ คือ การเพิ่มผลผลิตโดยพยายามเพิ่มประสิทธิภาพสูงสุดของวิธีการทำงานด้วยการค้นหาวิธีทางที่ดีที่สุดและแนวคิดเรื่องการจูงใจแบบอัตราค่าตอบแทนรายชิ้น และ 2) การจัดการเชิงบริหาร มีแนวคิดในการค้นหาความเป็นสากลของศาสตร์ทางการบริหาร และค้นหาโครงสร้างในอุดมคติ

หลักการจัดการเชิงพฤติกรรมศาสตร์ แบ่งออกเป็น 5 แนวคิด คือ

1. การปรากฏตัวของจิตวิทยาอุตสาหกรรม มุ่งเน้นพัฒนาวิธีการศึกษาด้านมนุษยสัมพันธ์กับการจัดการ และวิธีการศึกษาทฤษฎีสังคม

2. การศึกษาที่ชี้ให้เห็นถึงพฤติกรรมของคนงานมีอิทธิพลมาจากปัจจัยอื่นที่นอกเหนือจากปัจจัยด้านการเงินและสภาพแวดล้อมทางกายภาพในการทำงาน ซึ่งปัจจัยเหล่านี้ได้แก่ ทักษะของคณงาน ขวัญและอิทธิพลของกลุ่มทำงานที่ไม่เป็นทางกาย เป็นปัจจัยหลักในการเพิ่มผลผลิต

3. ทฤษฎีระบบสังคม มีแนวคิดว่าองค์กรเป็นระบบสังคม (ระบบเปิด) ที่ต้องการความร่วมมือร่วมใจจากสมาชิกในองค์กร ซึ่งองค์กรที่ประสบความสำเร็จส่วนมากมาจากการบรรลุถึงความร่วมมือร่วมใจหรือการประสานงานของบุคคล ตลอดจนธำรงรักษาความสัมพันธ์อันดีระหว่างกลุ่มต่าง ๆ ทั้งภายในและภายนอก ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ

4. การเคลื่อนไหวของมนุษยสัมพันธ์ เชื่อว่ามีความสัมพันธ์กันระหว่างการจัดการขวัญในการทำงานกับผลผลิต คนงานมักนำความต้องการทางสังคมของพวกเขามาร่วมปะปนอยู่ในงานด้วย คนงานที่มีความพึงพอใจสูงจะผลิตผลงานที่มีประสิทธิภาพและประสิทธิผลสูงออกมาด้วย

5. หลักการจัดการเชิงปริมาณ เชื่อว่าองค์กรควรยืนอยู่บนพื้นฐานของจรรยาบรรณกลุ่มมากกว่าปัจเจกชนนิยม ศักยภาพของบุคคลจะดีที่สุดควรเปล่งประกายผ่านความสัมพันธ์ของกลุ่ม ผู้บริหารและคนงานควรทำงานร่วมกันในฐานะผู้ร่วมงานหรือหุ้นส่วนในองค์กร วิธีการบริหารโดยใช้หลักคู่ขัดแย้งมีความรู้สึกละ - ชณะ, ชณะ - แพ้, และแพ้ - แพ้

จากข้อมูลข้างต้นสรุปได้ว่า ลักษณะหรือแนวคิดของการบริหารจัดการ ซึ่งประกอบด้วย การวางแผน การจัดการองค์กร การบังคับบัญชา การประสานงาน และการควบคุม อีกทั้งยังเห็นว่าหลักการจัดการที่ใช้ในการบริหารงานองค์กร การบริหารจัดการจัดการที่ดีเป็นกระบวนการที่ดำเนินการบริหารจัดการภาครัฐ ซึ่งมีองค์ประกอบสำคัญ เช่น การเน้นบทบาทของผู้บริหารงานภาครัฐในฐานะผู้ให้บริการที่มีคุณภาพตามที่ประชาชนต้องการ การสนับสนุนให้เกิดความเป็นอิสระในการบริหารงาน การเรียกร้องความสามารถใน

การปฏิบัติงาน การวัดผลการปฏิบัติงานและให้ผลตอบแทน การตระหนักถึงความสำคัญของการจัดให้มีทรัพยากรบุคคลและเทคโนโลยี และการเปิดกว้างให้มีการแข่งขัน

2.4 กระบวนการของการบริหารจัดการ

พัลลภา ปีติสันต์ (2561 : 29) ได้อธิบายว่าการบริหารจัดการให้เกิดความสมดุลระหว่างคนกับระบบจะนำมาซึ่งความสำเร็จของการพัฒนาท้องถิ่น โดยตัวชี้วัดความสำเร็จในระดับชุมชนที่อาศัยการมีส่วนร่วมและการประยุกต์ใช้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงนั้น จะนำมาซึ่งการพัฒนาอย่างมีขั้นตอนของชุมชน 3 ขั้นตอนคือ 1) อยู่รอด (survive) เป็นการพึ่งพาตนเองได้ของคนในชุมชน (self - reliance) 2) รวมกลุ่มยั่งยืน (community - reliance) เป็นการรวมกลุ่มกันที่ชัดเจน มีการบริหารจัดการ วัตถุประสงค์ในการดำเนินงานอย่างชัดเจน มีการดำเนินงานอย่างมีแบบแผน มีการขยายผลการดำเนินงาน ขยายตลาดอย่างพอประมาณ และอย่างมีภูมิคุ้มกันอีกด้วย และ 3) ยั่งยืนด้วยระบบขยายผล สร้างเครือข่ายและความร่วมมือกับหน่วยงานอื่น ๆ (holistic network sustainability)

ณิรดา เวชญาลักษณ์ (2561 : 17) ได้กล่าวว่าการบริหารจัดการเป็นกระบวนการทำงานโดยอาศัยคน เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ขององค์การ หากนำมาประยุกต์ใช้ทำให้สิ่งต่าง ๆ บรรลุผลสำเร็จตรงตามจุดหมายขององค์การ ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพและเป็นระบบ ประกอบด้วย ปัจจัยนำเข้า (input) กระบวนการ (process) และผลลัพธ์ (output) ในด้านการบริหารจัดการขั้นเรียนคือการการบริหารกิจกรรมต่าง ๆ ที่บุคคลหลายคนร่วมกันดำเนินการ เพื่อพัฒนาสมาชิกของสังคมในทุก ๆ ด้าน เช่น บุคลิกภาพ ความรู้ ความสามารถ เจตคติ และค่านิยมตรงกันกับความต้องการของสังคม โดยกระบวนการต่าง ๆ ที่อาศัยควบคุมสิ่งแวดล้อมให้มีผลต่อบุคคลและอาศัยทรัพยากร ตลอดจนเทคนิคต่าง ๆ อย่างเหมาะสม เพื่อให้บุคคลพัฒนาไปตรงตามเป้าหมายของสังคมที่ตนดำเนินชีวิตอยู่ Input คือ ปัจจัยนำเข้าคือทรัพยากรทางการศึกษา ได้แก่ ผู้เรียน ผู้สอน งบประมาณ วัสดุ อุปกรณ์ เทคโนโลยี วิธีการจัดการเรียนรู้ Process คือ กระบวนการบริหารจัดการ ได้แก่ การวางแผน การจัดองค์กร การนำการควบคุม และ Output คือ ผลลัพธ์ที่ได้จากการบริหารจัดการ ได้แก่ ผู้เรียนที่สำเร็จการศึกษาตามวัตถุประสงค์การเรียนรู้ โดยในกระบวนการบริหารจัดการควรสอดแทรกวงจรคุณภาพ (PDCA) เข้าไปด้วยเพื่อให้เกิดการตรวจสอบในการดำเนินงานได้ดังต่อไปนี้ การวางแผน (plan) เป็นการวางแผนเพื่ออนาคต เป็นการวางแผนสำหรับสิ่งที่จะเกิดขึ้นในอนาคตหรือกำลังจะเกิดขึ้น บางอย่างเราไม่สามารถควบคุมสิ่งนั้นได้เลย แต่เป็นการเตรียมความพร้อมของเราสำหรับสิ่งนั้น และวางแผนเพื่อการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงสภาพที่เกิดขึ้นในปัจจุบันเพื่อสภาพที่ดีขึ้น ซึ่งสามารถควบคุมผลที่เกิดขึ้นในอนาคตได้ด้วยการเริ่มเปลี่ยนแปลงตั้งแต่ปัจจุบัน ซึ่งขั้นตอนการปฏิบัติ (do) เป็นการปฏิบัติตามทางเลือกที่ได้กำหนดไว้ในขั้นตอนการวางแผน ในขั้นตอนนี้ต้องตรวจสอบว่าการปฏิบัติด้วยว่าได้ดำเนินไปในทิศทางที่ตั้งใจหรือหรือไม่ พร้อมกับสื่อสารให้ผู้เกี่ยวข้องรับทราบด้วย เพื่อจะได้มั่นใจว่าจะเกิดความผิดพลาดน้อยที่สุด ขั้นตอนการตรวจสอบ (check) เป็นการตรวจสอบทำให้เราทราบว่าปฏิบัติในขั้นที่ 2 สามารถบรรลุเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ที่ได้กำหนดไว้หรือไม่ สิ่งสำคัญก็คือต้องรู้ว่าตรวจสอบอะไรบ้าง ข้อมูลที่ได้จากการตรวจสอบจะเป็นประโยชน์สำหรับขั้นตอนต่อไป และขั้นตอนการดำเนินงานให้เหมาะสม (act) เป็นการดำเนินงานที่พิจารณาผลที่ได้จากการตรวจสอบว่าเป็นไปตามแผนที่วางไว้หรือไม่ พร้อมทั้งหาวิธีการที่จะปรับปรุงให้ดียิ่งขึ้นไปอีก หรือทำให้คุณภาพดียิ่งขึ้น ควรนำข้อมูลที่รวบรวมไว้มาวิเคราะห์และพิจารณาว่าควร จะดำเนินการอย่างไรในอนาคต

สันติ บุญภิรมย์ (2557 : 18) ได้กล่าวว่าการจัดการตามแนวคิด ทฤษฎีของนักบริหารแต่ละท่าน เช่น Henry R. Town เป็นผู้จุดประกายเรื่องการบริหารจัดการโดยมีพื้นฐานมาจากการผลิต และ Frederick W. Taylor ได้สานต่อแนวคิดของ Henry R. Town โดยนำมาใช้กับการบริหารงาน และการ

บริหารงานด้านอุตสาหกรรม คือ การบริหารเชิงวิทยาศาสตร์ ในขณะที่เดียวกันหลักการของ Frederick W. Taylor ก็มีจุดอ่อนด้วย Henri Fayol ซึ่งเป็นนักบริหาร โดยอยู่ในกลุ่มของการบริหารเชิงวิทยาศาสตร์ได้ นำประสบการณ์ในการบริหารงานมาใช้ผสมผสานเข้าด้วยกัน โดย Henri Fayol ได้คิดหลักพื้นฐานในการบริหารงาน 5 ประการ ได้แก่ การวางแผน การจัดหน่วยงาน การบังคับบัญชา การประสานงาน และการควบคุม ในเวลาต่อมา Henri Fayol ได้เสนอหลักการบริหาร 14 ประการ ได้แก่ หลักการแบ่งงาน หลักอำนาจหน้าที่ หลักวินัย หลักเอกภาพในการควบคุมบังคับบัญชา หลักการออกคำสั่ง หลักการเสมอภาค หลักความมั่นคงในการทำงาน หลักความคิดริเริ่มในการทำงาน และหลักความสามัคคี ทฤษฎีและหลักการบริหารจัดการเป็นทั้งศาสตร์และศิลป์ ส่วนที่เป็นศาสตร์ ได้แก่ ทฤษฎี หลักการซึ่งมีสาระสำคัญในแต่ละทฤษฎี และหลักการต่าง ๆ มาใช้ในการศึกษาเรียนรู้เพื่อก่อให้เกิดความรู้ ความเข้าใจ และสามารถรับทราบถึงเจตนารมณ์ของเจ้าของทฤษฎีด้วย ส่วนในเรื่องของศิลป์ หมายความว่า ผู้ที่ศึกษาศาสตร์ทางการบริหารแล้วเมื่อต้องการนำความรู้ไปใช้ จึงต้องใช้อย่างเหมาะสมกับบุคคล สถานการณ์ และสถานที่ ต้องอาศัยประสบการณ์ การปรับประยุกต์ ความสุขุมรอบคอบของผู้ใช้หรือผู้บริหารแต่ละท่านด้วย ทั้งนี้ทฤษฎีเกิดขึ้นจากความเป็นอัจฉริยะของเจ้าของทฤษฎีที่มีความแตกต่างกันในเรื่องการเป็นนักสังเกต นักวิเคราะห์ และหมายรวมถึงความคิดสร้างสรรค์ที่เป็นลายลักษณ์อักษร และได้พิสูจน์ซ้ำในแนวคิดนั้น ๆ เพื่อนำไปสู่ความจริงที่เป็นความรู้ โดยนำมาให้กับชนรุ่นหลังได้ศึกษาให้เกิดความรู้ ความเข้าใจและนำไปใช้ในการปฏิบัติงานทางการบริหารจัดการ และหากนำทฤษฎีและหลักการบริหารจัดการของนักบริหารต่าง ๆ ไปใช้แล้ว เมื่อพบจุดอ่อนหรือจุดด้อยจะได้มีการพัฒนาต่อไป ในขณะที่เดียวกันหากพบว่าไม่มีข้อบกพร่องอะไร จึงสามารถพิสูจน์ยืนยันความสมบูรณ์ของทฤษฎีและหลักการบริหารจัดการในการบริหารงานต่าง ๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล

จากข้อมูลข้างต้นสรุปได้ว่า กระบวนการของการบริหารจัดการให้เกิดความสมดุลระหว่างคนกับระบบจะทำให้เกิดความสำเร็จของการพัฒนาท้องถิ่น ซึ่งเกิดจากการพัฒนาอย่างมีขั้นตอนของชุมชน ทำให้ชุมชนอยู่รอด รวมกลุ่มยึดเหนี่ยว และยั่งยืนด้วยการขยายผล ซึ่งเป็นกระบวนการทำงานโดยอาศัยคน เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ขององค์การ หากนำมาประยุกต์ใช้ทำให้สิ่งต่าง ๆ บรรลุผลสำเร็จตรงตามจุดหมายขององค์การ ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพและเป็นระบบ โดยทฤษฎีและหลักการบริหารจัดการเป็นทั้งศาสตร์และศิลป์จึงต้องใช้อย่างเหมาะสมกับบุคคล สถานการณ์ และสถานที่ ต้องอาศัยประสบการณ์ การปรับประยุกต์ตามบริบททางสังคม

ตอนที่ 3 แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น

3.1 ความหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภูมิปัญญาเป็นวัฒนธรรม ที่สะสมจากการปฏิบัติจริงในชีวิตประจำวันของคน จนเป็นองค์ความรู้ที่สามารถแก้ไขปัญหาในการดำเนินชีวิต คนไทยทุกคนควรรู้ควรศึกษา ปรับปรุงพัฒนา และนำไปใช้ เพื่ออนาคต เพื่อการดำรงอยู่ ร่วมกันกับผู้อื่นอย่างสันติ ดังนั้นภูมิปัญญาไทย จึงเป็นองค์ความรู้ในด้านต่าง ๆ ของการดำรงชีวิตของคนไทยที่เกิดจากการสั่งสมประสบการณ์ทั้งทางตรง และทางอ้อม ที่ประกอบด้วยแนวคิดในการแก้ปัญหาของตนเองจนเกิดการหลอมรวมเป็นแนวความคิด แล้วนำมาประยุกต์ใช้ในการแก้ปัญหาและการดำรงชีวิตได้อย่างเหมาะสมตามกาลเวลา ผู้เชี่ยวชาญและวิชาการได้ให้ความหมาย สามารถสรุปได้ดังนี้

สำราญ ผลดี (2561 : 365) ได้กล่าวถึงเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นว่าเป็นเรื่องขององค์ความรู้ของกลุ่มคนในท้องถิ่นที่สามารถช่วยให้ตนเองปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมที่เป็นอยู่ สามารถแก้ไขปัญหาในการดำรงชีวิต และนำมาซึ่งความสุขได้ สิ่งที่จะเรียกว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นได้ สิ่งนั้นจะต้องเกิดจากการเรียนรู้ การ

สั่งสม การวิเคราะห์ และสร้างสรรค์ทั้งสิ่งที่เป็นนามธรรม เช่น ความเชื่อ ความคิด ความศรัทธา และสิ่งที่เป็นรูปธรรม เช่น ข้าวของเครื่องใช้ต่าง ๆ รวมถึงจะต้องได้รับการถ่ายทอดจากรุ่นหนึ่งสู่รุ่นหนึ่งต่อกันมา

คณะกรรมการวิชาไทยศึกษา ศูนย์วิชาบูรณาการ หมวดวิชาศึกษาทั่วไป (2557 : 177) ได้กล่าวว่าการศึกษาภูมิปัญญาของชาวบ้านคือการศึกษาเรื่องของการใช้สติปัญญาของชาวบ้านในการประดิษฐ์คิดค้นหากรรมวิธีหรือสร้างเครื่องมือเครื่องใช้เพื่อแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในการดำรงชีวิต มีศัพท์ที่ใกล้เคียงกันอยู่ 3 คำในการศึกษาเรื่องนี้ ได้แก่ คำว่า ภูมิปัญญาชาวบ้าน ภูมิปัญญาท้องถิ่นและภูมิปัญญาไทย คำว่า ชาวบ้าน ท้องถิ่น และ ไทย เป็นส่วนที่เพิ่มเติมเข้ามาเพื่อขยายให้ทราบขอบเขตว่าจะกล่าวถึงภูมิปัญญาในระดับปัจเจกบุคคล ระดับชุมชนย่อย หรือระดับชุมชนใหญ่คือประเทศชาติ บางครั้งมีการใช้คำว่า ภูมิปัญญาไท เพื่อบ่งชี้ว่าเป็นเรื่องของสติปัญญาของคนเผ่าพันธุ์ไท ซึ่งไม่จำเป็นต้องสัมพันธ์กันกับประเทศไทยตามการแบ่งแยกทางการเมืองหรือการปกครอง วิธีการปฏิบัติและการใช้สติปัญญาลองผิดลองถูกของชาวบ้าน เพื่อนำไปใช้แก้ปัญหาในการดำรงชีวิตให้อยู่ได้อย่างปกติสุขในสภาวะแวดล้อมของแต่ละยุคสมัย เรียกว่า ภูมิปัญญาชาวบ้าน หากวิธีการนั้นเป็นที่ยอมรับ นิยมนำไปปฏิบัติตามกันอย่างแพร่หลายในชุมชนก็ขยายวงออกไปเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น และเมื่อต้องการเน้นความเป็นชาติก็ใช้ศัพท์ว่า ภูมิปัญญาไทย วิธีการปฏิบัติที่ได้รับการสั่งสม สืบทอดเป็นระยะเวลายาวนานในชุมชน ย่อมก่อให้เกิดเป็นวัฒนธรรมพื้นบ้านขึ้นมาในที่สุด ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าภูมิปัญญาชาวบ้านหรือภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมพื้นบ้าน

นุชลี คล้ายวันเพ็ญ (2553: 27) ได้ให้ความหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง มวลความรู้และประสบการณ์ที่เกิดขึ้นโดยผ่านกระบวนการสั่งสมจากประสบการณ์ในวิถีชีวิตของชาวบ้าน ซึ่งเป็นองค์ความรู้ที่ชาวบ้านหรือชุมชนคิดค้นเองและมีกระบวนการถ่ายทอดสืบต่อกันมาจากบรรพบุรุษ หรือได้รับการศึกษาและอบรมในสถาบันทุกสถาบันภายในท้องถิ่น อันได้แก่ วัด ครอบครัว สถานประกอบการและองค์กรต่างๆ ทั้งภาครัฐและเอกชน เป็นมรดกทางสังคมและเป็นวัฒนธรรมที่สืบทอดกันมาและนำองค์ความรู้นั้นมาแก้ปัญหาหรือประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับกาลสมัย เพื่อให้สามารถดำเนินชีวิตได้อย่างสงบสุข

ศศิธร ธรรมโสภิต (2553: 36) ได้ให้ความหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่นว่าหมายถึง องค์ความรู้ความสามารถและทักษะของคนในท้องถิ่นนั้นๆ ซึ่งเกิดจากการสั่งสมประสบการณ์และความเฉลียวฉลาดของคนแต่ละคน ผ่านกระบวนการเลือกสรร เรียนรู้ ปรับแต่ง พัฒนา และมีการถ่ายทอดสืบต่อกันมา เพื่อใช้ในการแก้ไขปัญหา พัฒนาชีวิตของคนในท้องถิ่นนั้นๆ ให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมและสภาพธรรมชาติรวมทั้งเหมาะสมกับยุคสมัย

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ (2551 : 71) ได้อธิบายว่าภูมิปัญญาท้องถิ่น (local wisdom) บางครั้งเรียก ภูมิปัญญาชาวบ้าน เป็นกระบวนทัศน์ (paradigm) ของคนในท้องถิ่นที่มีความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติ เพื่อความอยู่รอดแต่ละท้องถิ่นจะสร้างความรู้จากประสบการณ์และการปฏิบัติ เป็นความรู้ ความคิด ที่นำมาใช้ในท้องถิ่นของตนเพื่อการดำรงชีวิตที่เหมาะสมและสอดคล้องกับธรรมชาติ ผู้รู้จึงกลายเป็นปราชญ์ชาวบ้านที่มีความรู้เกี่ยวกับภาษา ยารักษาโรคและการดำเนินชีวิตในหมู่บ้านอย่างสงบสุข

พจนานุกรมฉบับบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2542 (ราชบัณฑิตยสถาน, 2545: 826) อธิบายความหมายของภูมิปัญญาไว้ว่า “ภูมิ หมายถึง พื้น ชั้น พื้นเพ ความรู้ภูมิปัญญา หมายถึง พื้นความรู้ความสามารถ” เมื่อนำคำข้างต้นมารวมกันกับคำว่าไทย จะได้ความหมายว่า “ภูมิปัญญาไทย หมายถึง พื้นความรู้ความสามารถของคนไทย ชาติไทย และประเทศไทย”

เอกวิทย์ ณ ถลาง (2540: 11-12) ให้ความหมายไว้ว่า “ภูมิปัญญา หมายถึง ความรู้ ความคิด ความเชื่อ ความสามารถ ความชัดเจนที่กลุ่มชนได้จากประสบการณ์ที่สั่งสมไว้ใน การปรับตัว และดำรงชีพ ใน

ระบบนิเวศ หรือสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมทางสังคมวัฒนธรรม ที่ได้พัฒนาการสืบสานกัน มาภูมิปัญญาเป็นความรู้ ความคิด ความเชื่อ ความสามารถ ความชัดเจนที่เป็นผลของการใช้สติปัญญาปรับตัว กับสถานะต่างๆ ในพื้นที่ที่กลุ่มชนนั้นตั้งหลักแหล่งถิ่นฐานอยู่ และได้แลกเปลี่ยนสังสรรค์ทางวัฒนธรรมกับกลุ่ม ชนอื่น จากพื้นที่สิ่งแวดล้อมอื่นที่ได้มีการติดต่อสัมพันธ์กัน แล้วรับเอาหรือปรับเปลี่ยนนำมาสร้างประโยชน์ หรือแก้ปัญหาได้ในสิ่งแวดล้อมและบริบททางสังคม วัฒนธรรมของกลุ่มชนนั้น ภูมิปัญญาจึงมีทั้งภูมิปัญญาอัน เกิดจากประสบการณ์ในพื้นที่ ภูมิปัญญาที่มาจากภายนอก และภูมิปัญญาที่ผลิตใหม่หรือผลิตซ้ำเพื่อมา แก้ปัญหา และการปรับตัวให้สอดคล้องกับความจะเป็นและความเปลี่ยนแปลง”

สรุปได้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือภูมิปัญญาวัฒนธรรม คือ ความรู้ ความคิด ความเชื่อ ความรู้ ความเข้าใจ ซึ่งเกิดจากการสั่งสมประสบการณ์และความเฉลียวฉลาดของคนแต่ละคน ผ่านกระบวนการ เลือกรสร เรียนรู้ ปรุงแต่ง พัฒนา และมีการถ่ายทอดสืบต่อกันมาจากบรรพบุรุษ จากรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง อาจจะมีการประยุกต์ และเปลี่ยนแปลงไปบ้างจนอาจเกิดความรู้ใหม่ขึ้นมาอีกตามสภาพสังคม วัฒนธรรม และ สิ่งแวดล้อมต่างๆ เพื่อให้เหมาะสมกับยุคสมัย

3.2 ประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่น

ประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่นมีนักวิชาการ นักวิจัย และผู้สนใจ และการแบ่งแยกประเภทของ ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีความแตกต่างกันออกไป ดังต่อไปนี้

ธนาคารคลังสมองกรุงเทพมหานคร (2557: 2 -3) ได้แบ่งภูมิปัญญาผู้สูงอายุที่ควรอนุรักษ์และ สืบทอด แบ่งออกเป็นสาขาต่างๆ 6 สาขา ดังนี้

1. สาขาเกษตรกรรม เป็นผู้ที่นำแนวคิด ความรู้และประสบการณ์ มีผลงานด้านการ ทำไร่ทำนา เลี้ยงสัตว์ ประมง ทำไร่ร่นาสวนผสม ฯลฯ โดดเด่น เลี้ยงตัวเองและครอบครัวและตัวเองได้อย่าง เพียงพอ มีแนวคิดที่ดีแปลกใหม่ที่เป็นประโยชน์และช่วยพัฒนา เช่น ผู้คิดริเริ่มการทำเกษตรแบบผสมผสาน เกษตรแบบพอเพียง เกษตรที่เอื้อประโยชน์ต่อชีวิตและสิ่งแวดล้อม ฯลฯ

2. สาขาคหกรรม คือ ผู้ที่มีความรู้ ความสามารถ ประสบการณ์และมีผลงานโดดเด่น ในด้านต่างๆ เช่น

2.1 ด้านอาหาร เป็นต้นตำรับการปรุง มีคุณค่าทางโภชนาการ ใช้วัสดุในท้องถิ่น รู้จักคิดดัดแปลงสูตรอาหาร หรือเป็นผู้ที่สืบสานตำราอาหารที่มีรสเลิศ

2.2 ด้านงานประดิษฐ์เครื่องนุ่งห่ม สามารถทำเป็นอาชีพเลี้ยงตนเองและ ครอบครัวได้เช่น ทำผ้านวม ตัดเย็บเสื้อผ้า

2.3 ด้านที่อยู่อาศัย สามารถจัดบ้านเรือนได้น่าอยู่ ตามอัตภาพทำให้มีสุขภาพ ออนามัยในการอยู่อาศัย

3. สาขาศิลปกรรม

3.1 ด้านจิตรกรรม คือ ความสามารถในการวาดภาพฝาผนัง เขียนภาพลงบนผนัง หน้าผา การสักลาย ฯลฯ

3.2 ด้านประติมากรรม คือ ผู้มีความรู้ความสามารถ มีฝีมือในการปั้น แกะสลัก การหล่อ เช่น หล่อพระพุทธรูป ปั้น โอ่ง สลักลวดลาย ฯลฯ

3.3 ด้านสถาปัตยกรรม คือ ผู้มีความรู้ความสามารถ ประสบการณ์เรื่องการ ก่อสร้างอาคาร บ้านเรือน โบสถ์ ศาลา ศาลพระภูมิ ฯลฯ

3.4 ด้านหัตถกรรม (งานช่างฝีมือ) คือ ผู้มีความรู้ความสามารถในสิ่งที่ทำด้วยมือ เช่น เครื่องจักสานต่างๆ

3.5 ด้านงานประดิษฐ์ คือ ผู้มีความรู้ความสามารถด้านการจัดทำผลงาน
เลียนแบบธรรมชาติ เช่น การประดิษฐ์ดอกไม้ บายศรี การแต่งลวดลายบนผ้า ฯลฯ

3.6 ด้านดนตรี (นาฏศิลป์ และการละเล่นพื้นบ้าน) คือ ผู้มีความรู้ความสามารถ
และประสบการณ์ด้านการเล่นดนตรี การขับร้อง การพ้องรำ การละเล่นพื้นบ้าน ฯลฯ

4. สาขาสาธารณสุข คือ ผู้มีความรู้ความสามารถและประสบการณ์ด้านการใช้ยา
สมุนไพร การรักษาโรคแผนโบราณ การรักษาสุขภาพอนามัย การสืบสานตำราสมุนไพร นวดแผนโบราณ ฯลฯ

5. สาขาภาษาและวรรณกรรม คือ ผู้มีความรู้ความสามารถในการแต่งวรรณกรรม
พื้นบ้าน การคิดประดิษฐ์อักษรภาษาถิ่น การสืบสานอักษรโบราณ ฯลฯ

6. สาขาอื่นๆ เช่น ด้านพิธีกรรม ด้านโหราศาสตร์ ด้านขนบธรรมเนียมประเพณี

7. สาขาสาธารณสุข คือ ผู้มีความรู้ความสามารถและประสบการณ์ด้านการใช้ยา
สมุนไพร การรักษาโรคแผนโบราณ การรักษาสุขภาพอนามัย การสืบสานตำราสมุนไพร นวดแผนโบราณ ฯลฯ

8. สาขาภาษาและวรรณกรรม คือ ผู้มีความรู้ความสามารถในการแต่งวรรณกรรม
พื้นบ้าน การคิดประดิษฐ์อักษรภาษาถิ่น การสืบสานอักษรโบราณ ฯลฯ

9. สาขาอื่นๆ เช่น ด้านพิธีกรรม ด้านโหราศาสตร์ ด้านขนบธรรมเนียมประเพณี

กฤษฎ์ สันธวานนท์ (2550 : 19) ได้จัดแบ่งสาขาภูมิปัญญาไทย โดยการกำหนดสาขาภูมิปัญญา
ไทยไว้อย่างหลากหลาย ขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ และหลักเกณฑ์ต่างๆ ที่หน่วยงาน องค์กร และนักวิชาการแต่
ละท่านนำมากำหนด ในภาพรวมภูมิปัญญาไทย สามารถแบ่งได้เป็น 10 สาขาดังนี้

1) สาขาเกษตรกรรม หมายถึง ความสามารถในการผสมผสานองค์ความรู้ ทักษะ และเทคนิค
ด้านการเกษตรกับเทคโนโลยี โดยการพัฒนาบนพื้นฐานคุณค่าดั้งเดิม ซึ่งคนสามารถพึ่งพาตนเองในภาวะการณ์
ต่างๆ ได้ เช่น การทำ การเกษตรแบบผสมผสาน วนเกษตร เกษตรธรรมชาติ ไร่นาสวนผสม และสวน
ผสมผสาน การแก้ปัญหาการเกษตรด้านการตลาด การแก้ปัญหาด้านการผลิต การแก้ไขปัญหาโรคและแมลง
และการรู้จักปรับใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมกับการเกษตร เป็นต้น

2) สาขาอุตสาหกรรมและหัตถกรรม หมายถึง การรู้จักประยุกต์ใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ในการ
แปรรูปผลิตผล เพื่อชะลอการนำเข้าตลาด เพื่อแก้ปัญหาด้านการบริโภคอย่างปลอดภัย ประหยัด และเป็น
ธรรม อันเป็นกระบวนการที่ทำให้ชุมชนท้องถิ่นสามารถพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจได้ ตลอดทั้งการผลิต และ
การจำหน่าย ผลิตผลทางหัตถกรรม เช่น การรวมกลุ่มของกลุ่มโรงงานยางพารา กลุ่มโรงสี กลุ่มหัตถกรรม เป็น
ต้น

3) สาขาการแพทย์แผนไทย หมายถึง ความสามารถในการจัดการป้องกัน และรักษาสุขภาพ
ของคนในชุมชน โดยเน้นให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเอง ทางด้านสุขภาพ และอนามัยได้ เช่น การนวดแผน
โบราณ การดูแลและรักษาสุขภาพแบบพื้นบ้าน การดูแลและรักษาสุขภาพแผนโบราณไทย เป็นต้น

4) สาขาการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม หมายถึง ความสามารถเกี่ยวกับการ
จัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทั้งการอนุรักษ์ การพัฒนา และการใช้ประโยชน์จากคุณค่าของ
ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม อย่างสมดุล และยั่งยืน เช่น การทำแนวปะการังเทียม การอนุรักษ์ป่าชาย
เลน การจัดการป่าต้นน้ำ และป่าชุมชน เป็นต้น

5) สาขากองทุนและธุรกิจชุมชน หมายถึง ความสามารถในการบริหารจัดการด้านการสะสม
และบริการกองทุน และธุรกิจชุมชน ทั้งที่เป็นเงินตรา และโภคทรัพย์ เพื่อส่งเสริมชีวิตความเป็นอยู่ของ
สมาชิกในชุมชน เช่น การจัดการเรื่องกองทุนของชุมชน ในรูปของสหกรณ์ออมทรัพย์ และธนาคารหมู่บ้าน
 เป็นต้น

6) สาขาสวัสดิการ หมายถึง ความสามารถในการจัดสวัสดิการในการประกันคุณภาพชีวิตของ คน ให้เกิดความมั่นคงทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม เช่น การจัดตั้งกองทุนสวัสดิการรักษายาบาลของ ชุมชน การจัดระบบสวัสดิการบริการในชุมชน การจัดระบบสิ่งแวดล้อมในชุมชน เป็นต้น

7) สาขาศิลปกรรม หมายถึง ความสามารถในการผลิตผลงานทางด้านศิลปะสาขาต่างๆ เช่น จิตรกรรม ประติมากรรม วรรณกรรม ทัศนศิลป์ คีตศิลป์ ศิลปะมวยไทย เป็นต้น

8) สาขาการจัดการองค์กร หมายถึง ความสามารถในการบริหารจัดการดำเนินงานขององค์กร ชุมชนต่างๆ ให้สามารถพัฒนา และบริหารองค์กรของตนเองได้ ตามบทบาท และหน้าที่ขององค์กร เช่น การ จัดการองค์กรของกลุ่มแม่บ้าน กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มประมงพื้นบ้าน เป็นต้น

9) สาขาภาษาและวรรณกรรม หมายถึง ความสามารถผลิตผลงานเกี่ยวกับด้านภาษา ทั้งภาษา ถิ่น ภาษาโบราณ ภาษาไทย และการใช้ภาษา ตลอดทั้งด้านวรรณกรรมทุกประเภท เช่น การจัดทำสารานุกรม ภาษาถิ่น การปริวรรต หนังสือโบราณ การฟื้นฟูการเรียนการสอนภาษาถิ่นของท้องถิ่นต่างๆ เป็นต้น

10) สาขาศาสนาและประเพณี หมายถึง ความสามารถประยุกต์ และปรับใช้หลักธรรมคำสอน ทางศาสนา ความเชื่อ และประเพณีดั้งเดิมที่มีคุณค่าให้เหมาะสมต่อการประพฤติปฏิบัติ ให้บังเกิดผลดีต่อ บุคคล และสิ่งแวดล้อม เช่น การถ่ายทอดหลักธรรมทางศาสนา การบวชป่า การประยุกต์ประเพณีบุญประเพณี ชาว เป็นต้น

นาลยา คงยิ้ม (2549: 23-24) กล่าวว่าไว้ว่าประเภทของภูมิปัญญาชาวบ้านบรรดาภูมิปัญญา ชาวบ้านทั้งปวง ถ้าจำแนกเป็นประเภทใหญ่ๆ ตามอัตถประโยชน์ได้อย่างน้อย 5 ประเภท คือ เพื่อการยังชีพ เพื่อการพิทักษ์ชีวิตและทรัพย์สิน การพิทักษ์ฐานะและอำนาจ การจัดการเพื่อสาธารณประโยชน์ และภูมิ ปัญญาที่เป็นการสร้างสรรค์พิเศษแต่ละประเภทอาจจำแนกแยกย่อยได้นานาประการ แตกต่างกันไปตามกลุ่ม ชน ตามกาลและสถานที่ ในที่นี้จะกล่าวถึงภูมิปัญญาชาวบ้านพอสังเขปเป็นแนวดังนี้ (1) ภูมิปัญญาชาวบ้าน เพื่อการยังชีพ (2) ภูมิปัญญาที่เกี่ยวกับที่อยู่อาศัย (3) ภูมิปัญญาที่เกี่ยวกับวัฒนธรรมโภชนาการ(4) ภูมิ ปัญญาที่เกี่ยวกับเครื่องนุ่งห่ม (5) ภูมิปัญญาเกี่ยวกับยารักษาโรค

ประเวศ ะสี (2547: 191) ประเทศไทยมีทรัพยากรชีวภาพที่อุดมสมบูรณ์ สมดังคำพูด “ทรัพย์ ในดิน สิ้นในน้ำ” ซึ่งเป็นฐานทรัพยากรที่สำคัญของบรรพชนไทย ทั้งในด้านฐานของการเรียนรู้ที่ไปสู่ ศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาไทย หรือเทคโนโลยี ตลอดจนเป็นฐานของปัจจัยสี่เพื่อการดำรงชีวิตที่สอดคล้อง

ทรงจิต พูลลาภ และคนอื่นๆ (2546 : 1-8)ได้ทำการศึกษาวิจัยภูมิปัญญาไทยทั่วทั้งประเทศจาก 4 ภาค คือ ภาคกลาง ภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคใต้ ในหัวข้อเรื่อง การศึกษาวิจัยศักยภาพ และสถานภาพของภูมิปัญญาไทย เพื่อส่งเสริมและสนับสนุนการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งและยั่งยืน ในปี 2544 - 2546 โดยได้จัดแบ่งสาขาภูมิปัญญาไทยออกเป็น 6 ด้าน ได้แก่

1. ด้านเกษตรกรรม โภชนาการ อาหารแปรรูป
2. ด้านหัตถกรรม (ผ้า ผ้าไหม เครื่องใช้ จักสาน ฯลฯ)
3. ด้านแพทย์แผนไทย ด้านสมุนไพร
4. ด้านการบริหารจัดการองค์กรชุมชน สวัสดิการชุมชน
5. ด้านศิลปวัฒนธรรม ประเพณี วรรณกรรม
6. ด้านอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน (พ.ศ. 2542 : 31) ระบุไว้ว่าประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีมากมายหลายแขนง แต่มักจะถูกมองว่าล้าหลัง คนบางกลุ่มจึงไม่ค่อยให้ความสำคัญและสืบ สานกันมากนัก ส่วนใหญ่แล้วภูมิปัญญาท้องถิ่นมักสืบทอดบอกกล่าวกันเป็นการภายใน เช่น สูตรทำอาหาร

หรือตำรับตำราต่าง ๆ ทำให้ไม่เป็นที่รับรู้กันโดยทั่วไป อาจจำแนกภูมิปัญญาท้องถิ่นออกเป็น 10 ลักษณะได้ ดังนี้(1) ภูมิปัญญาที่เกี่ยวกับความเชื่อและศาสนา ภูมิปัญญาประเภทนี้จะมีลักษณะที่แตกต่างกันไปในแต่ละท้องถิ่น(2) ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับประเพณีและพิธีกรรม เนื่องจากประเพณีและพิธีกรรมเป็นสิ่งที่ตั้งามที่คนในท้องถิ่นสร้างขึ้น(3) ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับศิลปะพื้นบ้าน เป็นการสร้างสรรค์งานศิลปะต่างๆโดยการนำทรัพยากรที่มีอยู่มาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันหลังจากนั้นได้สืบทอดโดยการพัฒนาอย่างไม่ขาดสาย กลายเป็นศิลปะที่มีคุณค่าเฉพาะถิ่น(4) ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับอาหารและผักพื้นบ้าน นอกจากมนุษย์จะนำอาหารมาบริโภคเพื่อการอยู่รอดแล้ว มนุษย์ยังได้นำเทคนิคการถนอมอาหารและการปรุงอาหารมาใช้ (5) ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับการละเล่นพื้นบ้าน (6) ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับศิลปวัฒนธรรม(7) ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับเพลงพื้นบ้าน (8) ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับสมุนไพรและตำรายาพื้นบ้าน(9) ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับการประดิษฐ์กรรม (10) ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับการดำรงชีวิตตามสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ

สรุปได้ว่าประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่นประกอบไปด้วย ความรู้ ทักษะ และความเชื่อทางพฤติกรรมของบรรพบุรุษ ซึ่งเป็นสาเหตุของการเกิดภูมิปัญญา ภูมิปัญญาเป็นองค์ความรู้ในการดำรงชีวิตที่เกิดจากการสะสมประสบการณ์ทั้งทางตรงและทางอ้อม และจะดำรงอยู่ได้ก็ขึ้นอยู่กับความรู้ ทักษะ และความเชื่อทางพฤติกรรมของบรรพบุรุษและขึ้นอยู่กับบุคคลหรือแต่ละชุมชนนั้นๆ สำหรับภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ทำการศึกษารวมอยู่ด้วย ภูมิปัญญาท้องถิ่นสาขากรรม ได้แก่ ด้านอาหาร สาขาศิลปกรรม ได้แก่ ด้านหัตถกรรม ด้านงานประดิษฐ์ เป็นต้น

3.3 ความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นการสืบทอดองค์ความรู้ในการดำรงชีวิตของคนรุ่นหนึ่งสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง ที่เกิดจากประสบการณ์ที่สั่งสมมา ภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงมีความสำคัญ ดังนั้นวิชาการหลายท่านได้สรุปดังนี้

สำราญ ผลดี (2561 : 363 - 366) ได้กล่าวถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นสรุปได้ว่า การศึกษาเรื่องของมรดกภูมิปัญญาท้องถิ่นได้รับความสนใจอย่างมากจากหลายฝ่ายทั้งหน่วยงานของรัฐ เอกชน รวมถึงนักศึกษาในระดับต่าง ๆ ทั้งนี้อาจเป็นด้วยหลายสาเหตุทั้งคุณค่าที่ซ่อนอยู่ มรดกภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สะท้อนวิถีชีวิต วิถีชีวิต ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติ ความสัมพันธ์ระหว่างคนในสังคม รวมถึงการปรับตัวของท้องถิ่นกับการเปลี่ยนแปลง นอกจากนี้ ภูมิปัญญาท้องถิ่นยังเป็นมรดกที่มีคุณค่าที่สามารถสร้างให้เป็นมูลค่าทางเศรษฐกิจได้มหาศาล ทั้งกับตัวของผลิตภัณฑ์ของภูมิปัญญา การท่องเที่ยว หรือแม้แต่การเพิ่มผลผลิตให้กับระบบอื่น ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในมิติการท่องเที่ยวที่ปัจจุบันทั้งภาครัฐและเอกชนให้ความสนใจส่งเสริมอย่างมากในรูปแบบของวัฒนธรรมท้องถิ่น อย่างไรก็ตามการพัฒนาประเทศที่มุ่งมองเพียงมิติทางเศรษฐกิจโดยหลงลืมรากเหง้า ไม่เข้าใจความหมายที่แท้จริง ให้ความสำคัญเฉพาะมูลค่าแต่ละเลยคุณค่าแท้ นอกจากจะเป็นการทำลายมรดกอันทรงคุณค่าที่ซ่อนอยู่ในภูมิปัญญาแล้ว ยังเป็นการทำลายความเป็นตัวตน ความเป็นไทย และประเทศชาติอย่างแท้จริง การศึกษาเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นของไทยจึงไม่ใช่การศึกษาเพื่อให้รู้หรือเข้าใจ เพื่อการนำไปต่อยอดสร้างมูลค่า หากแต่เป็นการศึกษาเพื่อให้เข้าถึงซึ่งคุณค่า หรือความหมายที่ซ่อนอยู่ภายในทั้งวิถีชีวิต วิถีชีวิตของท้องถิ่นไทยอย่างแท้จริง สิ่งที่จะเรียกว่าเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นได้นั้นจะต้องมีลักษณะสำคัญอีก 2 ประการ คือ 1) ภูมิปัญญาท้องถิ่นจะต้องเป็นองค์ความรู้ที่มีการสั่งสม และการถ่ายทอดสืบทอดกันมาอย่างเป็นระบบโดยผ่านกระบวนการทางสังคมของท้องถิ่นนั้น ๆ เช่น การถ่ายทอดโดยการเล่าเรียนจากวัด สำนัก การถ่ายทอดจากบรรพบุรุษ จากครอบครัว จากการเรียนรู้ จากคำบอกเล่า อันเป็นผลมาจากความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นทั้งจากมนุษย์ด้วยกันเอง จากธรรมชาติแวดล้อม หรือจากปรากฏการณ์ทางธรรมชาติที่พบเห็น จนท้องถิ่นนั้นสามารถหาข้อสรุปเป็นองค์ความรู้ และนำมาเพื่อใช้แก้ปัญหาในชีวิตประจำวันของตนเองและท้องถิ่นได้ 2) ภูมิปัญญา

ท้องถิ่นจะต้องมีลักษณะเป็นพลวัต หรือมีการเปลี่ยนแปลงไปตามความเหมาะสม สอดคล้องกับสภาพปัญหา ความต้องการ และสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป นำมาซึ่งการปรับปรุง ปรับเปลี่ยน และสร้างสรรค์ภูมิ ปัญญาขึ้นอย่างมีคุณค่า

โกวิท พวงงาม (2553 : 399) ได้กล่าวว่าหากเรามองภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นเพียงเรื่องของ อุดมคติบางอย่างภูมิปัญญาท้องถิ่นก็จะเป็นความหมาย แต่ที่ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีความหมายเกี่ยวกับการพัฒนา ก็เป็นเพราะเรื่องของกระบวนการที่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้ กล่าวคือ ภูมิปัญญาท้องถิ่นไม่ใช่หมายความถึง การ มีความรู้ที่เป็นสัจธรรมเปลี่ยนแปลงไม่ได้อยู่แล้ว เพราะเมื่อเราเริ่มต้นให้ความสนใจกับภูมิปัญญาท้องถิ่น เรา มักจะมองภูมิปัญญาท้องถิ่นในแง่ที่เป็นอุดมคติ ในแง่ที่เป็นสัจธรรมที่เที่ยงแท้ การที่ภูมิปัญญาท้องถิ่นสามารถใช้ได้ดีมาโดยตลอด ก็เพราะว่าในภูมิปัญญาท้องถิ่นมีกระบวนการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง จึงอาจเรียกได้ว่า ภูมิ ปัญญาท้องถิ่นเป็น situated knowledge หมายความว่า เป็นความรู้ที่ขึ้นอยู่กับปรับเปลี่ยนไปตาม สถานการณ์ ด้วยเหตุนี้เอง การมองภูมิปัญญาท้องถิ่นจะมองในลักษณะที่เป็นอุดมคติ หรือเป็นความรู้ที่เป็น ศีลธรรมเที่ยงแท้ไม่ได้เพราะภูมิปัญญาท้องถิ่นไม่เหมือนความเชื่อในศาสนา ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นกระบวนการ เรียนรู้ตลอดเวลา ไม่เหมือนกับคุณค่า เพราะคุณค่าเที่ยงแท้ไม่เปลี่ยนแปลง หมายความว่า หากในสังคมต่าง ๆ ปราศจากกระบวนการเรียนรู้ ถึงแม้จะมีปัญญาก็ใช้ไม่ได้กับการพัฒนา เพราะการพัฒนาหมายถึง สถานการณ์ ที่ไม่คงที่ สถานการณ์ที่ผันแปรตลอดเวลา มีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ถ้าหากความรู้ได้ผ่านกระบวนการ เรียนรู้ก็ไม่สามารถที่จะเท่าทันการเปลี่ยนแปลง ดังนั้น ภูมิปัญญาท้องถิ่นจะต้องประกอบด้วยกระบวนการที่ เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้ ซึ่งจะทำให้เกิดความเข้าใจเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น และรู้จักภูมิปัญญาท้องถิ่นไม่มี ลักษณะเป็นหนึ่งเดียว ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีลักษณะเป็นการผสมผสานการเรียนรู้จากที่มาจากความรู้ที่หลากหลาย

อนงค์ศิริ วิชาลัย (2552: 81) ได้สรุปความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นดังนี้

1. เป็นองค์ความรู้ที่มีคุณค่า เพราะเกิดจากการคิดค้นแก้ปัญหา สังคม ปมพาะด้วย ประสบการณ์มานาน
2. เป็นแนวทางในการดำรงชีวิต ที่ถ่ายทอดให้ลูกหลานสืบต่อกันมาเพื่อความอยู่รอดของแต่ละ ท้องถิ่น
3. เป็นแนวทางแก้ปัญหาการดำเนินชีวิตที่ควรเจริญรอยตามบรรพบุรุษ ปู่ ย่า ตา ยาย ที่ใช้ ปัญญาคิดวิเคราะห์และสร้างสรรค์สิ่งที่ดีงาม
4. เป็นการสร้างความรัก ความผูกพันภายในครอบครัว ทำให้สังคมชุมชนท้องถิ่นเกิดสันติสุข
5. ช่วยพัฒนาการดำเนินชีวิตให้อยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข
6. สามารถนำมาพัฒนา ปรับปรุงและประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับสังคมปัจจุบัน
7. เป็นตัวอย่างที่ดีสำหรับชนรุ่นหลัง ที่ควรภาคภูมิใจและนำไปศึกษาเรียนรู้ใช้ให้เกิด

ประโยชน์ต่อสถานศึกษาและชุมชน

8. เป็นสิ่งที่ควรอนุรักษ์และคงใช้เพื่อเป็นเอกลักษณ์ของแต่ละท้องถิ่น และประเทศชาติสืบไป
- นิคม ชมพูหลง (2548: 8) ให้ความเห็นว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีความสำคัญต่อสังคมมากมาย หลายประการดังนี้
1. ทำให้เกิดความสงบสุขทั้งในชุมชน หมู่บ้าน หรือในส่วนตัวของชาวบ้านเอง และสามารถปรับ ประยุกต์หลักธรรมคำสอนทางศาสนามาใช้กับวิถีชีวิตได้อย่างเหมาะสม
 2. ทำให้คนในชุมชนพึ่งตนเองได้ ไม่ว่าจะเป็นทางด้านเศรษฐกิจ วัฒนธรรม ประเพณีในการลด การพึ่งพาตนเองจากสังคมภายนอก

3. ช่วยสร้างความสมดุลระหว่างมนุษย์กับสังคม และสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติได้อย่างยั่งยืน และช่วยปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตคนไทยให้เหมาะสมตามยุคสมัย

4. ใช้ในการกำหนดแนวทางการทำงานของกลุ่มบุคคลหรือเจ้าหน้าที่ของหน่วยงานต่างๆ ให้สอดคล้องและผสมกลมกลืนกับวิถีชีวิตของชาวบ้าน

5. ทำให้ผู้เรียนรักจักท้องถิ่น รักและภาคภูมิใจในท้องถิ่น เป็นการเชื่อมโยงความรู้ระหว่างภูมิปัญญาท้องถิ่นกับความรู้ใหม่

3.4 กระบวนการเรียนรู้

กระบวนการเรียนรู้ตามธรรมชาติของมนุษย์ มีวิธีการดังนี้ (เรไร ไพรวรรณ, 2548: 20 – 23)

3.4.1 การลองผิดลองถูก มนุษย์สะสมความรู้ความเข้าใจจากประสบการณ์ การลองผิดลองถูก แล้วถ่ายทอดส่งต่อให้ลูกหลานเผ่าพันธุ์ของคน นานๆ เข้าสิ่งที่ประพฤติปฏิบัติหรือห้ามประพฤติปฏิบัติก็กลายเป็นจารีตประเพณี หรือข้อห้ามใน “วัฒนธรรม” ของคนกลุ่มนั้น กาลเวลาล่วงไปมนุษย์อาจลืมเหตุผลที่มาของธรรมเนียมปฏิบัติไปแล้ว รู้แต่ว่าในสังคมของตนเองประพฤติปฏิบัติเช่นนั้นจึงจะอยู่รอดปลอดภัย หรือแก้ไขป้องกันปัญหาได้ ความรู้และประสบการณ์เหล่านี้ได้รับการทดสอบอยู่ตลอดเวลาในการดำเนินชีวิต บ่อยครั้งภูมิปัญญาเหล่านั้นใช้การต่อไปไม่ได้ เพราะเหตุปัจจัยเปลี่ยนไป สถานการณ์เปลี่ยนไปมนุษย์ต้องใช้ปัญญาขบคิดแก้ปัญหาใหม่ต้องเสี่ยงชีวิตกันใหม่อีก ต่อเมื่อไม่เรียนรู้คิดอย่างไร ทำอย่างไรจึงจะแก้ปัญหาได้ก็จะจดจำความคิดและวิธีปฏิบัตินั้นไว้ต่อไป ถ้าล้มเหลวก็จะจดจำไว้เป็นข้อห้าม ต้องการสั่งสมประสบการณ์ดังกล่าว มนุษย์ก็สั่งสมภูมิปัญญาในการดำรงชีพไว้มากขึ้นและมีความเสี่ยงน้อยลง

3.4.2 ลงมือกระทำจริง มนุษย์เรียนรู้ด้วยการลงมือกระทำจริงในสถานการณ์สิ่งแวดล้อมที่มีอยู่จริง เช่น ชาวอีสานเรียนรู้ที่จะเสาะแสวงหาแหล่งดินดำน้ำชุ่มเป็นที่ทำกิน หรือขุดสระไว้เป็นบารายรอบเทวสถานเพื่อเลี้ยงชุมชน ชาวภาคกลางเรียนรู้ที่จะอยู่กับภาวะน้ำหลาก น้ำท่วม น้ำลัด ด้วยการปลูกเรือนใต้ถุนสูง เป็นต้น การเรียนรู้และสะสมประสบการณ์ต่างๆ ไว้ในสถานการณ์จริง ปฏิบัติจริง แล้วส่งต่อไปยังรุ่นลูกหลานแบบค่อยเป็นค่อยไปและได้กลายเป็นธรรมเนียมประเพณีหรือวิถีปฏิบัติ

3.4.3 การสาธิตวิธีการ การสั่งสอนด้วยการบอกเล่า การถ่ายทอดความรู้ด้วยการทำจริงได้พัฒนาจนเป็นการส่งต่อ แก่คนรุ่นหลังด้วยการสาธิตวิธีการ การสั่งสอนด้วยการบอกเล่า ในรูปของเพลงกล่อมเด็ก สุภาษิต คำพังเพย และการสร้างองค์ความรู้ไว้เป็นลายลักษณ์ ซึ่งโดยทั่วไปการถ่ายทอดภูมิปัญญาของชาวบ้านทุกภูมิภาคจะนิยมสอนด้วยวิธีการสาธิตวิธีการ และสอนด้วยการบอกกล่าวด้วยวาจา ในกรณีที่เป็นศิลปะหรือวิทยากรระดับที่มีความซับซ้อนหรือลึกซึ้งจึงจะใช้วิธีลายลักษณ์ในรูปของตำรา เช่น ตำรายา ตำราปลูกบ้าน ตำราโหราศาสตร์ หรือผูกเป็นวรรณกรรมคำสอน ภาษิต คู่มือ แผนที่ นิทาน เป็นต้น สุดแต่จะสะดวกและเห็นว่าสอดคล้องกับพื้นฐานของชาวบ้าน เหตุปัจจัยที่อยู่ในการรับรู้ของคนผู้เป็นเจ้าของวัฒนธรรมในบางกรณีความรู้ที่สั่งสมไว้อาจถดถอยหรือสูญหายได้

3.4.4 การเรียนรู้โดยพิธีกรรม ในเชิงจิตวิทยาพิธีกรรมมีความศักดิ์สิทธิ์และมีอำนาจโน้มน้าวให้คนที่มีส่วนร่วมในพิธีกรรมรับเอาคุณค่าและแบบอย่างพฤติกรรมที่ต้องการเน้นเข้าไว้ในตัว เป็นการตอกย้ำความเชื่อ กรอบศีลธรรมจรรยาของกลุ่มชน และความคาดหวังโดยไม่ต้องการจำแนกแจกแจงเหตุผลแต่ใช้ศรัทธา ความขลัง ความศักดิ์สิทธิ์และพิธีกรรม เป็นการสร้างกระแสความเชื่อและปัญญาเหล่านั้น แต่จะเน้นผลที่เกิดต่อสำนึกของผู้มีส่วนร่วมเป็นสำคัญ ดังนั้นพิธีสืบชะตาแม่น้ำ สืบชะตาเมือง บวชต้นไม้ บวชป่า พิธีอุปสมบท พิธีบังสุกุล พิธีสู่ขวัญในโอกาสต่างๆ จึงเกิดผลทางใจแก่ผู้ร่วมพิธี และมีผลในการวางบรรทัดฐานความประพฤติ ตลอดจนควบคุมพฤติกรรมของคนในสังคมเป็นอย่างมาก รวมทั้งตอกย้ำความสำคัญคุณค่าทางสังคมอย่างมีพลังด้วย พิธีกรรมจึงไม่ใช่เรื่องเหลวไหลหรือมกมาย แต่เป็นกรรมวิธีในทางวัฒนธรรมที่มีผลในการ

ปลูกฝัง บ่มเพาะความเชื่อ คุณค่า และแนวทางความประพฤติที่พึงประสงค์ตลอดมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งใน สังคมประเพณี แม้แต่ในสังคมสมัยใหม่ที่นับถือความเป็นเหตุเป็นผลต่อกันทางสรรพสิ่ง และให้ความสำคัญต่อ ข้อมูลเชิงประจักษ์ พิธีกรรมยังมีคุณค่าต่อการเรียนรู้ทางจิตวิญญาณ เพราะมนุษย์ยังคงเป็นมนุษย์ที่มีได้อยู่ ภายใต้กฎเกณฑ์ทางวิทยาศาสตร์ฝ่ายเดียว

3.4.5 ศาสนา หลักธรรมคำสอน ศิล และวัตรปฏิบัติ ตลอดจนพิธีกรรมและกิจกรรมทางสังคมที่มี วัดเป็นศูนย์กลางของชุมชนในเชิงการเรียนรู้ล้วนมีส่วนต่อกำภูมิปัญญาที่เป็นอุดมการณ์แห่งชีวิต ให้กรอบ และบรรทัดฐาน ความประพฤติและให้ความมั่นคงอบอุ่นทางจิตใจเป็นที่ยึดเหนี่ยวแก่คนในการเผชิญชีวิตบน ความไม่แน่นอน อันเป็นสัจธรรมอย่างหนึ่ง สถาบันศาสนาจึงมีอิทธิพลต่อการเรียนรู้ของคนที่อยู่ร่วมกันเป็นหมู่ เหล่า ศาสนาจึงเป็นหลักในการหล่อหลอมบ่มเพาะทั้งความประพฤติ ภูมิปัญญาและอุดมการณ์แห่งชีวิตไป พร้อมๆ กัน ถือได้ว่าเป็นการศึกษาที่มีลักษณะเป็นองค์รวมและมีอิทธิพลต่อชีวิตของคนที่น่าถือศาสนานั้นๆ ทั้งโดยตรงและโดยอ้อม อีกทั้งยังเป็นแก่นและกรอบในกระบวนการขัดเกลาทางสังคมด้วย

3.4.6 การแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ การถ่ายทอดความรู้ด้วยวิธีการแลกเปลี่ยน ความรู้และประสบการณ์ระหว่างกลุ่มคนที่แตกต่างกันทั้งในทางชาติพันธุ์ ถิ่นฐานทำกิน รวมไปถึงการ แลกเปลี่ยนกับคนต่างวัฒนธรรม ทำให้กระบวนการเรียนรู้ขยายตัว มีความคิดใหม่ วิธีการใหม่เข้ามาผสม กลมกลืนบ้าง ขัดแย้งบ้าง แต่ทำให้เกิดการเรียนรู้ที่หลากหลาย กว้างขวางทั้งด้านสาระ รูปแบบ และวิธีการ กระบวนการเรียนรู้ของคนในสังคมไทยจึงเป็นพลวัตโตโตผนวกว่าเดิม ส่วนหนึ่งไปกับกระแสเทคโนโลยี ข้อมูล ข่าวสาร อันทันสมัย ส่วนหนึ่งไปกับโลกกายภาพ หรือธรรมชาติแวดล้อม และอีกส่วนหนึ่งมุ่งมั่นไปกับจิต วิญญาณ ขณะเดียวกันก็มีการกระจายเครือข่ายและการขยายตัวของ การเรียนรู้ กว้างขวางและหลากหลาย สังคมไทยจึงกลายเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ที่มีทางเลือก ให้แสงสว่างมากมายไม่รู้จบ และมีเครือข่ายแห่งการ เรียนรู้ ที่มีภูมิปัญญาทั้งเก่าและใหม่ให้พิจารณาอยู่อย่างเอนกอนันต์

3.4.7 การผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม การผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมเป็นกระบวนการเรียนรู้อีกลักษณะ หนึ่งที่เกิดขึ้นตลอดเวลาในสังคมไทย จะเห็นได้จากการแสวงหาความมั่นคงทางจิตใจในหมู่คนที่มืออาชีพที่ต้อง เสี่ยงโดยการบูชาเจ้าแม่กวนอิม เสด็จพ่อ ร.5 พระพรหม และการทรงเจ้าเข้าผี ซึ่งมีอยู่ดาษดื่น เพื่อขอลาภผล หรือแก้วิฤติการณ์ในชีวิต หรือการรักษาโรคภัยไข้เจ็บด้วยการผสมผสานการแพทย์สมัยใหม่กับสมุนไพร และการรักษาทางใจจากหมอมืองและพระสงฆ์ การให้หมอดูทำนายทายทักโชคชะตาในยามมีทุกข์ ขาดความมั่นใจ ในตนเองเหล่านี้เป็นปรากฏการณ์ที่เห็นได้ทั่วไปเกี่ยวกับการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมในสังคมไทยที่มีปัญหา มี วิฤติการณ์ท่ามกลางความสลับซับซ้อนทางสังคมยิ่งกว่าในอดีตที่ผ่านมา และการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมเป็น กระบวนการเรียนรู้อย่างหนึ่งที่ยอมมีได้ทั้งได้ผลและไม่ได้ผล สร้างสรรค์และไม่สร้างสรรค์

2.4.8 ครูพักลักจำ เป็นกระบวนการเรียนรู้อีกรูปแบบหนึ่งที่มีมาแต่เดิม และจะยังมีอยู่ต่อไป วิธี “ครูพักลักจำ” เป็นการเรียนรู้ในทำนองแอบเรียน แอบเอาอย่าง แอบลองทำดูตามแบบอย่างที่เราสังเกตเห็น อยู่เจ๊ๆ แล้วรับเอามาเป็นของตนเองเมื่อสามารถทำได้จริง วิธีนี้ดูเผินๆ เป็นเสมือนการลักขโมยสิ่งที่เป็นภูมิ ปัญญาของผู้อื่น แต่ในความหมายที่เข้าใจกันคือ เป็นวิถีธรรมชาติธรรมดาของคนในการเรียนรู้จากผู้อื่น ในชีวิต จริงของทุกคนจะมีพฤติกรรมครูพักลักจำอยู่ไม่มากก็น้อย และถ้ายอมรับนับถือกันว่าวิธีการเรียนรู้ที่ดูประหนึ่ง ไม่สำคัญนี้มีคุณค่าสูง มีความเป็นธรรมชาตินิสัยมนุษย์ และเป็นการศึกษาทางหนึ่งที่มีประสิทธิภาพก็จะ เป็นการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ที่ผลดีอีกทางหนึ่ง โดยนัยดังกล่าวนี้ครูพักลักจำเป็นคนละเรื่องกับการขโมย ลิขสิทธิ์ทางปัญญาที่มีปัญหาอยู่ในปัจจุบัน

3.5 การสืบทอดและการพัฒนาภูมิปัญญา

เดชบดีนทร์ รัตน์ปิยะภากรณ์ และคณะ (2550 : 224 - 226) ได้อธิบายเกี่ยวกับการถ่ายทอดภูมิปัญญา ดังนี้

1) การถ่ายทอดโดยการเล่าให้ฟัง เป็นรูปแบบที่ถือว่ามีมาแต่ครั้งอดีต การเล่าสู่กันฟังถือเป็นการถ่ายทอดมรดกภูมิปัญญาที่ง่ายและสะดวกที่สุด สังคมไทยในอดีตใช้รูปแบบดังกล่าวเนื่องจากความรู้เรื่องภาษาเขียนทั้งการอ่านและการเขียนยังไม่กว้างขวางเท่าปัจจุบัน

2) การถ่ายทอดโดยการจัดอบรม ถือเป็นรูปแบบใหม่ที่มีการถ่ายทอดและเรียนรู้เฉพาะเรื่อง เช่น การฝึกอบรมทำอาหารไทย การแกะสลัก การอบรมงานประดิษฐ์ประดอย

3) การถ่ายทอดให้บุคคลเฉพาะตัวหรือคนกลุ่มเล็ก ๆ มีความมุ่งหมายที่จะถ่ายทอดภูมิปัญญาจากคนหนึ่งไปสู่อีกคนหนึ่ง หรือหากเป็นกลุ่มก็มีไม่มากนัก เช่น การที่เด็ก ๆ เรียนรู้การทำของเล่นจากผู้เฒ่าผู้แก่ การเรียนรู้การฝีมือจากพ่อแม่

4) การถ่ายทอดกันในวงศ์ตระกูลหรือเครือญาติ แต่เดิมองค์ความรู้บางอย่างถือเป็นความลับเนื่องจากเป็นความรู้ที่ต้นตระกูลได้เรียนรู้ ทดลอง หรือรับสืบทอดมาจากรบรรพบุรุษ และถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่นในวงศ์ตระกูลหรือเครือญาติเท่านั้น เช่น สูตรยาโบราณ สูตรการทำอาหารคาวหวานเฉพาะของตระกูล

5) การถ่ายทอดโดยการเขียนไว้เป็นลายลักษณ์อักษร ถือเป็นเครื่องมือในการถ่ายทอดมรดกภูมิปัญญาได้กว้างขวางมากที่สุด เนื่องจากสามารถใช้เป็นตำราสำหรับผู้ที่อ่านออกได้เรียนรู้ ความจริงแล้วการถ่ายทอดมรดกภูมิปัญญาที่เป็นลายลักษณ์อักษรยังมีไม่มากนัก ดังนั้นรูปแบบดังกล่าวจึงอยู่ในวงจำกัด แต่ปัจจุบันปัญหาเรื่องการอ่านลดน้อยลงจึงทำให้ลายลักษณ์อักษรเป็นเครื่องมือในการถ่ายทอดมรดกภูมิปัญญาได้ดีที่สุดในอดีตมีอยู่หลายรูปแบบ เช่น ตำรา คัมภีร์ หนังสือ สมุดข่อย

6) การถ่ายทอดแบบครูพักลักจำ เป็นรูปแบบการเรียนรู้มรดกภูมิปัญญาที่เกิดจากความสนใจและความสามารถของผู้ที่ต้องการจะเรียนรู้เอง โดยผู้ที่ถ่ายทอดไม่ได้มีความตั้งใจที่จะถ่ายทอดโดยตรงเพียงแต่ตนเองได้ปฏิบัติ และผู้ที่ได้รับการถ่ายทอดก็ศึกษา เรียนรู้ จากการดู ฝึกปฏิบัติจนมีความสามารถ

7) การถ่ายทอดผ่านสถาบันการศึกษา การถ่ายทอดมรดกภูมิปัญญาที่อยู่ในลักษณะของสถาบันของไทยนั้น ความจริงมีมาตั้งแต่โบราณแล้ว เพียงแต่ไม่ได้อยู่ในรูปของโรงเรียน หรือสถาบันการศึกษาปัจจุบัน หากแต่ในอดีต สถาบันการศึกษาที่มีส่วนสำคัญในการถ่ายทอดมรดกภูมิปัญญาคือ วัด วัง และบ้าน วัดคือสถานที่เรียนรู้ในวิถีการดำเนินชีวิตและการประพฤติปฏิบัติตนในทางที่ตรงมา วังคือสถานที่การเรียนรู้การรับราชการของฝ่ายชายและงานที่เกี่ยวกับสตรีชั้นสูง และบ้านคือสถาบันการศึกษาที่ครอบครัวของชาวบ้าน

8) การถ่ายทอดจากการทำเป็นอาชีพ ภูมิปัญญาไทยจำนวนมากได้รับการยอมรับว่ามีคุณค่า จนสามารถสร้างเป็นอาชีพได้ เช่น อาหารไทย ขนมไทย การแพทย์แผนไทย ผ้าไทย ของเล่นไทย ศิลปหัตถกรรมไทย ศิลปะพื้นบ้าน คุณค่าเหล่านี้เมื่อปรับเปลี่ยนให้เป็นมูลค่าก็จะถูกถ่ายทอดระหว่างกันได้ด้วยการสร้างภูมิปัญญาเหล่านั้นให้เป็นอาชีพ

9) การถ่ายทอดทางสื่อมวลชน รูปแบบของการถ่ายทอดผ่านทางสื่อมวลชนเป็นการถ่ายทอดโดยใช้เทคโนโลยีทางการสื่อสารเป็นเครื่องมือ มีประโยชน์ในการสื่อสารได้ในวงกว้าง สามารถเรียนรู้รับรู้และเข้าใจได้ในจำนวนมาก

หทัยรัตน์ บุญโยปษุภัมภ์ (2561 : 66) ได้อธิบายว่าการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้าสู่ระบบการศึกษาของประเทศไทย ไม่ว่าจะเป็นในระบบ นอกโรงเรียน และตามอัยาศัย นับเป็นวิธีการส่งเสริมและรักษาภูมิปัญญาท้องถิ่นมิให้สูญหายไปจากชุมชน นักเรียนนักศึกษาในระบบโรงเรียนได้เรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นผ่านการจัดการเรียนการสอนในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การนำองค์ความรู้ในท้องถิ่นเข้ามาสอนสอดแทรก

ในทุกเนื้อหาวิชา การเชิญครูภูมิปัญญาไทย ผู้รู้หรือเจ้าของภูมิปัญญาท้องถิ่นมาเป็นวิทยากร การนำนักเรียนนักศึกษาไปทัศนศึกษาและฝึกงานในสถานประกอบการหรือในบ้านของผู้รู้หรือเจ้าของภูมิปัญญาท้องถิ่น การให้นักเรียนนักศึกษามีส่วนร่วมในการสำรวจข้อมูลท้องถิ่น ซึ่งรูปแบบการจัดการเรียนการสอนในลักษณะดังกล่าว จะทำให้นักเรียนนักศึกษาตระหนักถึงความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นซึ่งเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมที่บรรพชนได้สร้างสรรค์ไว้ เกิดความภาคภูมิใจและความมุ่งมั่นที่จะพัฒนาท้องถิ่นของตนเองให้มีความเจริญทางด้านสังคมและเศรษฐกิจบนพื้นฐานของการพึ่งตนเองและรักษัทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ศศิปลา ทิพย์ประภา (2561 : 74) ได้กล่าวว่าการถ่ายทอดเป็นกระบวนการการสื่อสารในการแบ่งปันความรู้ที่ถ่ายทอดจากคนหนึ่งไปยังอีกคนหนึ่ง หรือกลุ่มหนึ่งไปยังอีกกลุ่มหนึ่ง ในลักษณะของการส่งสารและรับสาร ผู้ถ่ายทอดภูมิปัญญา เรียกได้ว่าเป็นผู้ทรงภูมิปัญญาไทย ประชาชนชาวบ้าน ครูภูมิปัญญาไทย อย่างไรก็ตามหนึ่งตามความเหมาะสมของท้องถิ่น ครูภูมิปัญญาไทยนับว่าเป็นทรัพยากรมนุษย์ที่สำคัญของชาติที่คนรุ่นใหม่ต้องตระหนักและให้ความสำคัญเห็นคุณค่าและคุณประโยชน์ เพราะการเปลี่ยนแปลงจากสังคมช่วยกันผลิตมาเป็นสังคมบริโภคนิยม ทำให้คนไทยมีความต้อกันวัตถุมากขึ้น มีการถ่ายทอดค่านิยมใหม่ ๆ และความต้อการบริโภคไปสู่ทุกหลาน ในขณะที่เดียวกันสังคมบริโภคนิยม ทำให้สังคมไทยดั้งเดิมที่เคยยึดถือความถูกต้องในการดำเนินชีวิตได้เปลี่ยนไปสู่วัตถุนิยมที่ยึดสินค้าและคุณภาพสินค้าเป็นหลัก ไม่คำนึงถึงคุณค่าและคุณประโยชน์ขององค์ความรู้ของคนรุ่นเก่า คุณสมบัติของครูภูมิปัญญาไทย ได้แก่ 1) มีความรู้ 2) มีทักษะ 3) มีเทคนิค 4) มีแหล่งการเรียนรู้ 5) มีเครือข่าย ทั้งนี้ความเชี่ยวชาญเฉพาะที่มีจะเป็นไปตามขอบข่ายภูมิปัญญาทั้ง 9 ด้าน ได้แก่ 1) ด้านเกษตรกรรม 2) ด้านอุตสาหกรรมและหัตถกรรม 3) ด้านการแพทย์แผนไทย 4) ด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม 5) ด้านกองทุนและธุรกิจสังคม 6) ด้านศิลปกรรม 7) ด้านภาษาและวรรณกรรม 8) ด้านปรัชญา ศาสนา และประเพณี 9) ด้านโภชนา ส่วนการถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้านที่เกิดขึ้นในท้องถิ่นจะมีลักษณะการถ่ายทอดภูมิปัญญาอยู่ตลอดเวลาด้วยวิธีการที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ หรือการถ่ายทอดภูมิปัญญาแบบเป็นลายลักษณ์อักษรหรือไม่เป็นลายลักษณ์อักษร

วารี หอมอุดม (2553: 37) พูดถึงคุณค่าของภูมิปัญญาและวัฒนธรรมไทยการสืบทอดและการพัฒนาภูมิปัญญาเปรียบเสมือนสายใยของความผูกพันที่ส่งต่อกันมาบรรพบุรุษมายังคนรุ่นหลัง แต่ความผูกพันที่แสดงถึงความเป็นไทยนี้กำลังจะถูกกลืนไปในกระแสโลกาภิวัตน์ สุนทรียภาพอันเกิดจากภาษาตัดแปลงไปจากเดิมอย่างน่าวิตกไม่ว่าจะเป็น การพูดหรือเขียน เช่น เวลาพูดใช้ภาษาไทยคำภาษาต่างชาติคำ หรือการตัดพยางค์เพื่อให้คำสั้นลง ความไพเราะเพราะพริ้งของดนตรีของไทยถูกแทนที่ด้วยบทเพลงและเครื่องดนตรีสมัยใหม่ วัฒนธรรมที่ดั้งเดิมถูกรอบงำจากธุรกิจทุนนิยมภายใต้ชื่อใหม่ว่า “การส่งเสริมการท่องเที่ยวไทย” ความเอื้ออาทรความหวังใยและความปรารถนาดีที่จะให้ผู้อื่นมีความสุขด้วยเหตุนี้ การสืบทอดภูมิปัญญาและวัฒนธรรมไทยเพื่อธำรงไว้ซึ่งความเป็นไทยเป็นสิ่งที่ต้องดำเนินการ สำหรับวิธีการที่ควรดำเนินการ การมี 6 ข้อด้วยกันดังต่อไปนี้ (1) ปลูกฝังและถ่ายทอดภูมิปัญญาและวัฒนธรรมไทยอย่างเป็นระบบ โดยเฉพาะในเด็กและเยาวชนเพื่อให้ตระหนักในคุณค่าของภูมิปัญญาไทย เช่น เพลงไทยเดิม การละเล่น การดนตรี เป็นต้น (2) รณรงค์เพื่อเป็นการปลูกจิตสำนึกให้แก่คนไทยได้ปฏิบัติตามวัฒนธรรมไทยอย่างจริงจังและต่อเนื่อง (3) สนับสนุนและส่งเสริมงานพิพิธภัณฑ์ระดับท้องถิ่น เพื่อการอนุรักษ์และพัฒนาวัฒนธรรมท้องถิ่น (4) ส่งเสริมสถาบันครอบครัวให้เข้ามาเป็นสถาบันหลักในการอนุรักษ์และพัฒนาวัฒนธรรมไทย (5) หลักสูตรของสถานศึกษาในทุกระดับต้อกำหนดให้มีการเรียนการสอนภูมิปัญญาและวัฒนธรรมไทยเพื่อแสดงความเป็นไทย (6) ส่งเสริมให้มีการนำภูมิปัญญาและวัฒนธรรมไทยมาประยุกต์กับการตลาดเพื่อการผลิตและการเผยแพร่ให้นานาประเทศได้รู้จักภูมิปัญญาและวัฒนธรรมไทยอย่างกว้างขวาง

พระครูวินัยประกาศ (2545: 23-25) พูดถึง การสืบทอดและการพัฒนาภูมิปัญญาและมีปัจจัยที่เกื้อหนุนต่อการสืบทอดพัฒนาภูมิปัญญา มีดังนี้ (1) ความรู้เดิมในเรื่องนั้นๆ มาผสมผสานกับความรู้ใหม่ที่ได้รับ (2) การสั่งสม การสืบทอด ของความรู้ในเรื่องนั้น(3) ประสบการณ์เดิมที่สามารถเทียบเคียงกับเหตุการณ์หรือประสบการณ์ใหม่ได้ (4) สถานการณ์เดิมที่มั่นคงหรือมีปัญหาที่ยังหาทางออกยังไม่ได้ (5) รากฐานทางพระพุทธศาสนา วัฒนธรรมและความเชื่อ ทั้ง 5 ประการนี้ที่ปัจจัยเกื้อหนุนให้ภูมิปัญญาไทย ภูมิปัญญาท้องถิ่น และ ภูมิปัญญาชาวบ้านมีลักษณะเฉพาะกล่าวคือ ภูมิปัญญาไทยเป็นเรื่องของการใช้ความรู้ (knowledge) ทักษะ (skill) ความเชื่อ (belief) และพฤติกรรม(behavior) ภูมิปัญญาไทยแสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติแวดล้อม และคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติภูมิปัญญาไทยเป็นองค์รวมหรือกิจกรรมทุกอย่างในวิถีชีวิต ภูมิปัญญาไทยเป็นเรื่องของการแก้ไขปัญหา การจัดการ การปรับตัว การเรียนรู้เพื่อความอยู่รอดของบุคคล ชุมชน และสังคม ภูมิปัญญาไทยเป็นแกนหลักหรือกระบวนทัศน์ในการมองชีวิตเป็นพื้นความรู้ในเรื่องต่างๆและภูมิปัญญาไทยมีลักษณะเฉพาะหรือมีเอกลักษณ์เฉพาะหรือมีเอกลักษณ์ในตนเอง

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2541: 91 - 92) ได้ศึกษากรณีศึกษาชุมชนภาคกลาง จังหวัดสุพรรณบุรี พบว่ากระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นมีวิธีการดังนี้

1. การถ่ายทอดแบบตัวต่อตัว เป็นวิธีการถ่ายทอดโดยบอกกล่าวแก่ญาติสนิทกัน เพื่อนสนิทหรือเป็นลูกหลานที่อยู่ในครอบครัวเดียวกัน จะไม่ยอมถ่ายทอดให้กับคนอื่นที่ไม่ใช่ญาติ หรือเพื่อนสนิท ความรู้ต่างๆ ชาวบ้านถือว่าเป็นความลับที่คนอื่นจะรู้ไม่ได้ เช่นความรู้เรื่องการเกษตร การปลูกพืชพันธุ์ใหม่ เทคโนโลยีการดูแลรักษาให้ได้ผลผลิตดีมีราคาสูง เป็นต้น

2. การทดลองปฏิบัติโดยซักถามคนอื่น เป็นการถ่ายทอดความรู้ และมีความเสี่ยงสูง เนื่องจากผู้ทดลองต้องลองผิดลองถูก และทำให้ไม่ประสบผลสำเร็จ

3. การทดลองปฏิบัติโดยการพูดคุยแลกเปลี่ยนกันคิดว่าจากเอกสารซึ่งพบว่าวิธีนี้ประสบผลสำเร็จดีกว่าการทดลองทำตามคนอื่นโดยขาดความรู้และประสบการณ์

4. การถ่ายทอดโดยวิธีการรวมกลุ่ม เป็นวิธีการขยายผลได้ดีและแพร่หลายทั่วไป เป็นวิธีการถ่ายทอดที่ทำให้ทุกคนมีส่วนร่วม โดยเฉพาะในชุมชนหนองบัวหลวงประสบผลสำเร็จเป็นอย่างดี ทั้งนี้เพราะมีผู้นำดี ชาวบ้านสามัคคีกันกิจกรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้นจึงประสบผลสำเร็จ

สรุปได้ว่าภูมิปัญญาเป็นความรู้และประสบการณ์เพื่อการดำรงชีพของชาวบ้านคุณค่าของภูมิปัญญาและการสืบทอดเปรียบเสมือนสายใยของความผูกพันที่ส่งต่อกันจากรุ่นสู่รุ่นมาตั้งแต่ความผูกพันที่แสดงถึงความเป็นไทยนี้กำลังจะถูกกลืนไปในกระแสโลกาภิวัตน์ โดยเฉพาะในเด็กและเยาวชน เพื่อให้ตระหนักในคุณค่าของภูมิปัญญาไทยจะต้องมีการปลูกฝังและส่งเสริมสถาบันครอบครัวให้เข้ามาเป็นสถาบันหลักในการอนุรักษ์และพัฒนาภูมิปัญญาไทยเพื่อที่จะให้ภูมิปัญญาไทยดำรงอยู่ได้

ตอนที่ 4 แนวคิดเกี่ยวกับชุมชนและการมีส่วนร่วม

4.1 แนวคิดเกี่ยวกับชุมชน

ความหมายของชุมชน

ชุมชนในปัจจุบันมี 2 ประเภทใหญ่ๆ คือ 1) ชุมชนในความหมายโดยทั่วไป หรือชุมชนแบบดั้งเดิม หมายถึงกลุ่มคนที่อยู่รวมกันใ้อาณาบริเวณแห่งหนึ่ง มีลักษณะเป็นสังคมขนาดเล็ก โดยบุคคลในชุมชนนั้นมีวัตถุประสงค์ร่วมกันมีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน มีการทำกิจกรรมร่วมกัน และมีระเบียบสังคมของตน และ 2) ชุมชนรูปแบบใหม่ เป็นชุมชนที่สมาชิกไม่จำเป็นต้องรวมตัวอยู่ในพื้นที่เดียวกัน เพียงแต่สมาชิกเหล่านั้นมี

วัตถุประสงค์ร่วมกัน มีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน มีการทำกิจกรรมร่วมกัน และมีระเบียบเป็นที่ยอมรับยึดถือร่วมกัน เช่น ชุมชนที่เกิดจากการใช้คลื่นวิทยุ หรือ เครือข่ายอินเทอร์เน็ต เป็นต้น

เมื่อพิจารณาถึงบทบาทในการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษา พบว่าชุมชนที่มีบทบาทมากคือชุมชนประเภทแรก เนื่องจากมีการรวมตัวกันได้ชัดเจน มีถิ่นที่อยู่แน่นอน ถิ่นฐานของชุมชนเป็นที่ตั้งของสถานศึกษาซึ่งทำให้มีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาได้ชัดเจน ดังนั้นการกล่าวถึงความสำคัญของชุมชนและการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา ต่อไปนี้จะเน้นมาที่ชุมชนตามความหมายดั้งเดิม ดังรายละเอียดต่อไปนี้

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2542 (2546 : 368) ให้ความหมายของชุมชนว่า หมายถึง หมู่ชน กลุ่มคนที่อยู่รวมกันเป็นสังคมขนาดเล็ก อาศัยอยู่ในอาณาบริเวณเดียวกันและมีผลประโยชน์ร่วมกัน

ประเวศ วะสี (2537 : 20) ให้นิยามของคำว่า ชุมชน หมายถึง การรวมตัวของกลุ่มคนที่มีความสัมพันธ์กัน อาจเป็นการรวมตัวตามพื้นที่ หรือไม่ใช้พื้นที่ก็ได้ สมาชิกของชุมชนมีการติดต่อสื่อสารกัน มีความเอื้ออาทรต่อกัน มีการกระทำกิจกรรมร่วมกัน มีการเรียนรู้ร่วมกันในการกระทำและมีการจัดการ

4.2 ความสำคัญของชุมชน

ชุมชนเป็นองค์กรทางสังคมและเป็นสถาบันระดับพื้นฐานที่สามารถนำพาให้สังคมและประเทศชาติเจริญก้าวหน้าได้อย่างมั่นคงและสมดุลถ้าสังคมและประเทศชาตินั้นมีชุมชนที่เข้มแข็ง ดังที่ ไพบูลย์ วัฒนศิริธรรม (2544) กล่าวถึงชุมชนว่า “พลังชุมชน พลังแผ่นดิน” และเพื่อให้เห็นถึงความสำคัญของชุมชนชัดเจนยิ่งขึ้น จึงขอสรุปถึงความสำคัญของชุมชนไว้ ดังนี้

1. ชุมชนเป็นศูนย์กลางที่ยึดเหนี่ยวทุกคนทุกคนรอบครัไว้ให้มารวมกัน สังเกตได้จากชุมชนในชนบทหลายแห่งที่มีวัดหรือสุเหร่าเป็นศูนย์กลางของชุมชน เป็นแหล่งให้ประชาชนมาชุมนุมร่วมพิธี หรือร่วมกิจกรรมกันอย่างพร้อมเพรียง

2. ชุมชนเป็นสถาบันระดับพื้นฐานที่ช่วยสร้างระบบในการจัดการตนเองได้เหมาะสมกับสภาพของชุมชนมากที่สุด ตัวอย่างเช่น ชุมชนบ้านคีรีวง ตำบลก่าโตน อำเภอลานสกา จังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นองค์กรชุมชนที่เข้มแข็งและสามารถจัดการกับตนเองได้อย่างเหมาะสม โดยหมู่บ้านแห่งนี้เคยประสบอุทกภัยเมื่อปี 2505 ต่อมาในปี 2518 และ 2531 เกิดภูเขาถล่มและน้ำป่าพัดพาบ้านเรือนเสียหาย เหตุร้ายนี้ทำให้ชาวบ้านรู้และตระหนักถึงผลเสียของการตัดไม้ทำลายป่า หลังจากนั้นชาวบ้านได้ช่วยกันอนุรักษ์ป่าไม้และก่อตั้งกองทุน “เติมสีเขียวใส่เขาหลวง” รวมทั้งร่วมมือกันจัดการกับทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมของหมู่บ้าน โดยจัดตั้งชมรมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ขึ้น นอกจากนี้ชาวบ้านยังประพฤติตนอยู่ในศีลสัตย์ไม่มัวเมาอบายมุข มีความรักใคร่กลมเกลียวช่วยเหลือกัน ทำให้ชาวบ้านมีอยู่มีกินไม่ยากไร้และมีเงินออมของหมู่บ้านมากกว่า 10 ล้านบาท การแก้ปัญหาและจัดการกับตนเองของชาวบ้านคีรีวงทำให้หมู่บ้านฟื้นตัวได้อย่างรวดเร็วเมื่อเทียบกับหมู่บ้านอื่นที่ประสบภัยเช่นเดียวกัน

3. เป็นศูนย์กลางในการสร้างกระบวนการเรียนรู้ของประชาชน ตัวอย่างที่เห็นชัดเจนในระยะที่ผ่านมา คือโครงการกองทุนหมู่บ้าน ที่รัฐบาลยุคนั้นจัดสรรเงินลงไปยังหมู่บ้าน ๆ ละ 1 ล้านบาท โดยให้หมู่บ้านแต่ละแห่งบริหารจัดการกับเงินกองทุนเพื่อประโยชน์ของคนในหมู่บ้าน ซึ่งโครงการดังกล่าวอาจประสบความสำเร็จหรือไม่ประสบความสำเร็จก็ตาม แต่การดำเนินการดังกล่าวได้กระตุ้นให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ขึ้นภายในชุมชน ช่วยให้ชาวบ้านรู้จักการวิเคราะห์ปัญหา วินิจฉัยปัญหา วิเคราะห์ทางเลือก และตัดสินใจเลือกทางเลือกของตนเอง

4. เป็นแหล่งสร้างและอนุรักษ์รากฐานทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น สำหรับประโยชน์ข้อนี้คงเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่า ชุมชนแต่ละแห่งคือผู้สร้างและอนุรักษ์วัฒนธรรมของชาติ ทำให้ประเทศชาติมีความหลากหลายทางวัฒนธรรม

5. เป็นองค์กรสังคมที่ช่วยถ่วงดุลไม่ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วเกินไป สืบเนื่องจากการแพร่กระจายของข้อมูลข่าวสารที่รวดเร็วในปัจจุบันทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรม ความรู้ และความคิด ไปทั่วโลก แต่ความเป็นชุมชนที่มีลักษณะเฉพาะตนเองที่คอยถ่วงดุลไม่ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วเกินไป

6. เป็นองค์กรท้องถิ่นที่ช่วยจัดระบบความสัมพันธ์ของคนในชุมชนให้เกิดความเหมาะสม รวมทั้งช่วยสร้างแบบแผนการมีปฏิสัมพันธ์ให้กับคนในชุมชน

4.3 แนวคิดการมีส่วนร่วมของชุมชน

แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมนั้น ได้มีนักวิชาการได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วม ไว้ดังนี้

รียานภิกษ รัชตะวราธ และคณะ (2561 : 233) ได้กล่าวถึงเรื่องการมีส่วนร่วมของชุมชน หมายถึง กระบวนการในการดำเนินกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่งหรือการดำเนินการใด ๆ อย่างมีเสรีภาพ ตามสิทธิและหน้าที่ของชุมชนที่มีเป้าหมาย หลักในการตอบสนองความต้องการร่วมกันของประชาชน โดยให้สอดคล้องกับวิถีการดำเนินชีวิต ค่านิยม ประเพณี และทัศนคติของบุคคลในชุมชน เปิดโอกาสให้ชุมชนร่วมมือ ร่วมดำเนินการ ติดตามประเมินผล และร่วมรับผิดชอบหรือร่วมใช้ผลประโยชน์จากการดำเนินงานนั้น การมีส่วนร่วมของชุมชนจึงควรเน้นความเท่าเทียมของโอกาสและการรับรู้ของประชาชนอันจะนำมาสู่การวิเคราะห์สถานการณ์ของชุมชน การวางแผนในการพัฒนาหรือแก้ปัญหา การดำเนินการตามแผนและกระบวนการติดตามประเมินผลที่เป็นรูปธรรม

จิรพรรณ กาญจนะจิตรา (2558 : 15) ได้อธิบายเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชน (local participation) หมายถึง การที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุแห่งปัญหา การวางแผนการดำเนินกิจกรรมมีส่วนร่วมในการลงทุนและปฏิบัติงาน รวมทั้งการมีส่วนร่วมในการติดตามและการประเมินผล และการสนับสนุนของรัฐ โดยรัฐจะเป็นผู้ให้การสนับสนุนทางด้านวิชาการและวัสดุอุปกรณ์ ความร่วมมือระหว่างรัฐและชุมชนก่อให้เกิดประโยชน์คือ สามารถสนองปัญหาและความต้องการที่เกิดขึ้น ทำให้ประชาชนเกิดความรักและห่วงใยในกิจกรรม ช่วยประสานช่องว่างระหว่างรัฐกับประชาชน และยังก่อให้เกิดพลังกลุ่มอีกด้วย

จินตวีร์ เกษมสุข (2557 : 9) ได้อธิบายถึงการมีส่วนร่วมของประชาชนซึ่งมักจะเกี่ยวกับการพัฒนา ก็คือ การให้โอกาสประชาชนเป็นฝ่ายตัดสินใจ กำหนดปัญหาและความต้องการของตนเองอย่างแท้จริง เป็นการเสริมพลังอำนาจให้แก่ประชาชนหรือชุมชนให้สามารถระดมขีดความสามารถในการจัดการทรัพยากร การตัดสินใจ และควบคุมดูแลกิจกรรมต่าง ๆ ในชุมชนมากกว่าที่จะเป็นฝ่ายตั้งรับ สามารถกำหนดการดำรงชีวิตได้ด้วยตนเองให้มีชีวิตมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นตามความจำเป็น และสามารถพัฒนาความสามารถของประชาชนหรือชุมชนในด้านภูมิปัญญา ทักษะ ความรู้ ความสามารถ และการจัดการและรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงของโลกได้เพื่อให้บรรลุถึงความเปลี่ยนแปลงที่พึงประสงค์ได้

สนธยา พลศรี (2556 : 205) ได้กล่าวว่าการมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการพัฒนาชุมชน เป็นการให้ประชาชนที่มีส่วนสัมพันธ์กับงานพัฒนาชุมชนมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงคือ ร่วมคิด ร่วมแสดงความคิดเห็น ร่วมปฏิบัติงาน ร่วมรับผลประโยชน์ในขั้นตอนต่าง ๆ ของกระบวนการพัฒนาชุมชน ได้แก่ การศึกษาและการวิเคราะห์ชุมชน การวิเคราะห์ปัญหาความต้องการของชุมชน การจัดทำแผนและโครงการ

พัฒนาชุมชน การดำเนินงานพัฒนาชุมชนและการติดตามประเมินผลการพัฒนาชุมชนอันเป็นการมีส่วนร่วม ตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงสิ้นสุดกระบวนการ

พงษ์ธร ัญญุสิริ (2552 : 39) ได้อธิบายว่าการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชุมชนเป็นการให้ประชาชนเข้ามาเกี่ยวข้องกับกระบวนการตัดสินใจ กระบวนการดำเนินโครงการและร่วมกับผลประโยชน์จากการพัฒนาการประเมินโครงการโดยได้รับอำนาจในการคิด การตัดสินใจที่จะดำเนินการอย่างมีประสิทธิภาพ เสมอภาคเท่าเทียมกันอย่างแท้จริงตั้งแต่ขั้นแรกของกระบวนการจนถึงขั้นสุดท้ายของโครงการ

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช (2539) ได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมดังนี้ การมีส่วนร่วมหมายถึง การที่ประชาชน พัฒนาขีดความสามารถของตนในการจัดการและควบคุมการใช้และการกระจายทรัพยากรและปัจจัยการผลิตที่มีอยู่ในสังคมให้เกิดประโยชน์ต่อการดำรงชีพทางเศรษฐกิจ และสังคมตามความจำเป็นอย่างสมศักดิ์ศรีในฐานะ สมาชิกของสังคม การมีส่วนร่วมในความหมายนี้เป็นการมีส่วนร่วมของประชาชนตามแนวทางการปกครองระบอบประชาธิปไตย ซึ่งเป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชน พัฒนาการรับรู้สติปัญญาและความสามารถในการตัดสินใจ กำหนดชีวิตของตนด้วยตนเอง และในการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนานั้น ประชาชนจะต้องมีส่วนร่วมในช่วงต่าง ๆ ของกระบวนการพัฒนาดังนี้

- ร่วมในการค้นหาปัญหาสาเหตุของปัญหาและตัดสินใจเลือกวิธีแก้ปัญหา
- ร่วมปฏิบัติงานในกิจกรรมพัฒนา
- ร่วมรับผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากกิจกรรมการพัฒนา
- ร่วมประเมินผลที่เกิดขึ้นจากการดำเนินกิจกรรมการพัฒนา

Cohen and Uphoff (อ้างถึงในจรูญญา บรรเทิง, 2548) ได้แบ่งลักษณะการมีส่วนร่วมเป็น 4

ด้านคือ

1. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (Participation Decision-making)
2. การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติ (Participation in Implementation)
3. การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ (Participation in Benefits)
4. การมีส่วนร่วมในการประเมินผล (Participation in Evaluation)

สำหรับการมีส่วนร่วมในด้านต่าง ๆ นั้นนักวิชาการสาขาต่างๆมีจุดเน้นของการมีส่วนร่วมแตกต่างกันออกไปซึ่ง Cohen and Uphoff ได้อธิบายถึงการมีส่วนร่วมดังนี้

1. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ การตัดสินใจชนิดนี้เป็นศูนย์กลางของการเกิดความคิดที่หลากหลายมีการกำหนดและประเมินทางเลือกตัดสินใจเลือกเปรียบเทียบได้กับการวางแผนเพื่อนำทางที่เลือกมาสู่การปฏิบัติสามารถแบ่งการตัดสินใจนี้ออกเป็น 3 ชนิดคือ

1.1 การตัดสินใจช่วงเริ่มต้น (Initial Decisions) เป็นการเริ่มต้นหาความต้องการจากคนในท้องถิ่นและวิธีการเข้าไปมีส่วนร่วมในโครงการที่สำคัญขั้นตอนนี้มีความสำคัญที่จะเลือกเอาโครงการที่เป็นประโยชน์ต่อกลุ่มคนและมีความเป็นรูปธรรมโดยผ่านการใช้กระบวนการตัดสินใจในระยะนี้สามารถให้ข้อมูลที่สำคัญของท้องถิ่นและป้องกันความเข้าใจที่อาจเกิดขึ้นและเสนอกลยุทธ์เพื่อแก้ไขปัญหาซึ่งคนในท้องถิ่นสามารถเข้ามาเกี่ยวข้องตั้งแต่ช่วงเริ่มต้นโครงการทั้งในเรื่องการเงินการจัดสรรบุคลากรตลอดจนวิธีการเข้าไปมีส่วนร่วมในโครงการและสนับสนุนโครงการที่จะนำเข้ามา

1.2 การตัดสินใจในช่วงดำเนินการ (On-going Decisions) คนในท้องถิ่นอาจไม่ได้เข้ามามีส่วนร่วมในช่วงเริ่มต้นแต่ถูกขอร้องให้เข้ามาดำเนินการเมื่อโครงการเข้ามาความสำเร็จในช่วงนี้เกิดขึ้นได้มากกว่าการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจในช่วงเริ่มต้นซึ่งโครงการจะต้องค้นหาความต้องการของบุคคลที่เข้ามามี

ส่วนร่วมในภายหลังนี้และจัดลำดับความสำคัญของโครงการและวิธีการดำเนินโครงการที่สอดคล้องกับความต้องการของผู้ที่เข้ามามีส่วนร่วม

1.3 การตัดสินใจในช่วงปฏิบัติการ (Operational Decisions) เป็นความเกี่ยวข้องในองค์กรเมื่อโครงการเข้ามามีการเชื่อมโยงโครงการเข้ามาสู่คนในท้องถิ่นมีการรวบรวมขององค์กรต่างๆที่เกี่ยวข้องเพื่อกำหนดกฎเกณฑ์สำหรับปฏิบัติกิจกรรมในโครงการกรอบที่สมาชิกยึดถือประกอบด้วยการประชุมเพื่อจัดทำนโยบายการคัดเลือกผู้นำที่จะมีอิทธิพลต่อองค์กร

2. การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติคนในท้องถิ่นสามารถมีส่วนร่วมในการปฏิบัติแบ่งได้เป็น 3 ชนิดคือ

2.1 การมีส่วนร่วมในการสละทรัพยากร (Resource Contribution) สามารถดำเนินการได้หลายรูปแบบได้แก่แรงงานเงินวัสดุอุปกรณ์และข้อมูลข่าวสารทั้งหมดนี้เป็นแหล่งทรัพยากรหลักที่สำคัญซึ่งมีอยู่ในท้องถิ่นนำมาใช้เพื่อพัฒนาโครงการส่งเสริมโดยใช้แรงงานในท้องถิ่นเป็นสิ่งที่ดีการบริจาคเงินและวัสดุอุปกรณ์ต่างๆและอื่นๆแสดงให้เห็นทิศทางที่ชัดเจนของการมีส่วนร่วมสิ่งสำคัญของการมีส่วนร่วมนี้คือการรู้ว่าใครเป็นผู้สนับสนุนและทำอะไรโดยวิธีการสมัครใจการได้รับค่าตอบแทนหรือโดยการบีบบังคับการสนับสนุนเรื่องทรัพยากรบ่อยครั้งที่พบว่ามีความไม่เท่าเทียมกันและการแสวงหาผลประโยชน์ส่วนตัว

2.2 การมีส่วนร่วมในการบริหารและการประสานงาน (Project Demonstration and Coordination) คนในท้องถิ่นสามารถรวมตัวกันในการปฏิบัติงานโดยการเป็นลูกจ้างหรือสมาชิกทีมที่ปรึกษาหรือเป็นผู้บริหารโครงการเป็นสมาชิกอาสาซึ่งทำหน้าที่ประสานงานกิจกรรมของโครงการมีการฝึกอบรมให้รู้เทคนิคการปฏิบัติงานในโครงการสำหรับผู้เข้ามาบริหารหรือประสานงานวิธีนี้นอกจากจะเพิ่มความไว้วางใจให้กับคนในท้องถิ่นแล้วยังช่วยให้เกิดความตระหนักถึงปัญหาของตนเองอีกด้วยอีกทั้งยังทำให้เกิดการสื่อสารข้อมูลภายในและได้รับคำแนะนำซึ่งเป็นปัญหาของคนในท้องถิ่นตลอดจนผลกระทบที่ได้รับเมื่อโครงการเข้ามา

2.3 การมีส่วนร่วมในการขอความร่วมมือ (Enlistment) การขอความร่วมมือไม่จำเป็นต้องมีผลประโยชน์เข้ามาเกี่ยวข้องแต่พิจารณาจากข้อเท็จจริงที่ว่าผลเสียที่ตามมาหลังจากนำโครงการเข้ามาและผลที่เกิดกับคนในท้องถิ่นที่เข้าร่วมในโครงการ

3. การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นมานานและมีผลในทางเศรษฐกิจซึ่งไม่ควรมองข้ามไปการมีส่วนร่วมในผลประโยชน์แบ่งได้ 3 ชนิดคือ

3.1 ผลประโยชน์ด้านวัตถุ (Material Benefits) เป็นความต้องการขั้นพื้นฐานของบุคคลเช่นเป็นการเพิ่มการบริโภครายได้และทรัพย์สินแต่สิ่งเหล่านี้อาจจะทำให้การสรุปข้อมูลล้มเหลวได้ซึ่งควรวิเคราะห์ให้ได้ว่าใครคือผู้มีส่วนร่วมและดำเนินการให้เกิดขึ้น

3.2 ผลประโยชน์ด้านสังคม (Social Benefits) เป็นความต้องการขั้นพื้นฐานด้านสาธารณสุข ได้แก่บริการหรือความพึงพอใจการสาธารณสุขโภชนาการเพิ่มโครงการพัฒนาท้องถิ่นโดยใช้รูปแบบการผสมผสานเพื่อเพิ่มคุณภาพชีวิตให้กับคนยากจนจึงจำเป็นต้องมีการกำหนดการมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ทั้งในเรื่องปริมาณการแบ่งผลประโยชน์และคุณภาพบริการและความพึงพอใจ

3.3 ผลประโยชน์ด้านบุคคล (Personal Benefits) เป็นความปรารถนาที่จะเข้ามาเป็นสมาชิกกลุ่มหรือได้รับการคัดเลือกเข้ามาเป็นความต้องการอำนาจทางสังคมและการเมืองโดยผ่านความร่วมมือในโครงการผลประโยชน์สำคัญที่ได้จากโครงการมี 3 ชนิดคือความรู้สึกรู้สึกมีคุณค่าในตนเองอำนาจทางการเมืองและความรู้สึกที่ว่าตนเองทำงานมีประสิทธิผลการมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ควรศึกษาผลเสียที่จะเกิดขึ้นตามมาภายหลังด้วยเพราะอัตราการมีส่วนร่วมในผลประโยชน์มีความแตกต่างกันจะเป็นข้อมูลที่สำคัญในการวาง

นโยบายหลักที่เกี่ยวข้องว่าจะให้ใครมีส่วนร่วมหากผลที่ออกมาตรงกันข้ามกับความคาดหวังจะได้แก้ไขเพื่อหาแนวทางที่มีความเป็นไปได้ในการวางรูปแบบใหม่

4. การมีส่วนร่วมในการประเมินผลเป็นส่วนที่มีการเขียนเป็นรายงานไว้น้อยสามารถประเมินโครงการได้ 2 รูปแบบคือการมีส่วนร่วมทางตรงและการมีส่วนร่วมทางอ้อมการมีส่วนร่วมในการประเมินผลส่วนใหญ่เป็นเจ้าหน้าที่จากส่วนกลางมากกว่าคนในท้องถิ่นซึ่งทำหน้าที่ประเมินผลด้านงบประมาณความพึงพอใจของบุคคลที่มีต่อโครงการประเมินว่ามีผู้เห็นด้วยกับโครงการหรือไม่ผู้ที่มีส่วนร่วมได้แก่ใครบ้างมีส่วนร่วมโดยวิธีใดมีการแสดงความคิดเห็นผ่านสื่อต่างๆหรือผ่านตัวแทนที่เลือกเข้าไปอย่างไรและทำอย่างไรความคิดเห็นต่างๆจึงจะได้รับการนำไปใช้ประโยชน์

จากข้อมูลข้างต้นสรุปได้ว่าการมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นการให้ประชาชนมีส่วนร่วมสัมพันธ์กับงานพัฒนาชุมชน ร่วมคิด ร่วมแสดงความคิดเห็น ร่วมปฏิบัติงาน ร่วมรับผลประโยชน์ในขั้นตอนต่าง ๆ อย่างแท้จริง โดยให้โอกาสประชาชนเป็นฝ่ายตัดสินใจ กำหนดปัญหาและความต้องการของตนเอง การจัดทำแผนและโครงการพัฒนาชุมชน การดำเนินงานพัฒนาชุมชนและการติดตามประเมินผลการพัฒนาชุมชน และสอดคล้องกับวิถีการดำเนินชีวิต ค่านิยม ประเพณี และทัศนคติของบุคคลในชุมชน ตั้งแต่ขั้นแรกของการกระบวนการจนถึงขั้นสุดท้ายของโครงการ

4.4 รูปแบบการมีส่วนร่วมของชุมชน

รัถยานภิก รัชตะวรรณ และคณะ (2561 : 233) ได้กล่าวไว้ว่าการมีส่วนร่วมของชุมชนเกิดจากจิตใจที่ต้องการเข้าร่วมในกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่ง เพื่อให้เกิดผลต่อความต้องการที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตทางสังคมของกลุ่มคน การจัดกิจกรรมให้ชุมชนมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงจำเป็นต้องคำนึงถึงวิถีการดำเนินชีวิต ค่านิยม ประเพณี และทัศนคติของบุคคล เพื่อให้เกิดความสมัครใจเข้าร่วมกิจกรรม เนื่องจากกระบวนการพัฒนาอย่างเสรีตามหลักการของความเป็นประชาธิปไตย ต้องเกิดจากการมีส่วนร่วมของทุกคน กระบวนการมีส่วนร่วมจึงแสดงถึงความตระหนัก ความต้องการ และคุณค่าของประชาชนที่เป็นส่วนหนึ่งในการดำเนินการและการตัดสินใจของภาครัฐ ภายใต้การมีเป้าหมายเดียวกัน โดยใช้กระบวนการสื่อสารแบบสองทาง เพื่อให้มีการตัดสินใจที่เหมาะสมและได้รับการสนับสนุนจากประชาชน ซึ่งการเข้ามามีส่วนร่วมของชุมชนควรประกอบด้วย 1) การวิเคราะห์ สังเคราะห์ปัญหาของชุมชน 2) การวางแผนที่เหมาะสมและสอดคล้องกับวิถีชีวิต 3) การกำหนดกิจกรรม 4) การดำเนินกิจกรรม และ 5) การประเมินผลกิจกรรม การเข้ามามีส่วนร่วมของชุมชนนั้นจะให้ความสำคัญกับการใช้ชุมชนเป็นศูนย์กลางในการเข้ามามีส่วนร่วม หน่วยงานภาครัฐคอยช่วยเหลือ ให้คำแนะนำหรืออำนวยความสะดวก

พลลภา ปีติสันต์ (2561 : 28) ได้กล่าวถึงการดำเนินงานต่าง ๆ เพื่อแก้ไขปัญหาท้องถิ่นตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงคือระบบ เพราะการพัฒนาท้องถิ่นอย่างยั่งยืนนั้นต้องมีการดำเนินการเป็นกระบวนการและมีตัวชี้วัด การผสมผสานระหว่างคนและระบบนั้นจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อมีการร่วมมือกัน (participation) ระหว่างคนในท้องถิ่นกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ซึ่งจะเป็นส่วนสำคัญในการสร้างระบบการพัฒนาโดยอาศัยการมีส่วนร่วมของชุมชน ซึ่งประยุกต์ใช้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงต้องมีรากฐานมาจากความต้องการของคนในท้องถิ่น โดยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นผู้ส่งเสริมความคิดริเริ่มตามแนวทางที่ท้องถิ่นต้องการ และคนในท้องถิ่นต้องมีส่วนร่วมในกิจกรรมหลัก 4 อย่างคือ 1) การร่วมกันตัดสินใจ 2) การดำเนินงานร่วมกัน 3) การร่วมกันตรวจสอบ ควบคุมและแก้ปัญหา และ 4) การร่วมกันรับผิดชอบต่อผลกระทบและการจัดการผลประโยชน์

จินตวิรี เกษมสุข (2557 : 4 - 5) ได้อธิบายว่าในยุคปัจจุบันนี้เริ่มใช้แนวคิดการมีส่วนร่วม (participation) ที่บ่งบอกถึงความต้องการของกลุ่มเป้าหมายมากขึ้น เช่น ชุมชนต้องการอะไร ใช้วิธีการและ

ช่องทางการสื่อสารใดที่เหมาะสมกับชุมชน และมีส่วนกระตุ้นการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา จึงไม่ได้เน้นการใช้เพียงแค่สื่อมวลชนเหมือนที่ผ่านมา แต่เป็นการสื่อสารในรูปแบบใดก็ได้ที่เข้าถึงกลุ่มเป้าหมาย ซึ่งอาจใช้ทั้งสื่อบุคคล สื่อมวลชน สื่อชุมชน เพื่อโน้มน้าวให้คนได้รับรู้และสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมเพื่อสร้างการเปลี่ยนแปลงให้เกิดขึ้น การพัฒนาชุมชนโดยอาศัยหลักการมีส่วนร่วม เป็นหลักการที่เน้นความสำคัญของประชาชน ชาวบ้าน หรือสมาชิกในชุมชนในการเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องในทุกขั้นตอนของการพัฒนา ไม่ว่าจะเป็นการวางแผน การดำเนินการตามแผน การติดตามประเมินผล และการรับประโยชน์จากการพัฒนานั้น ทั้งนี้การมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงจะต้องเปิดโอกาสให้ทุกคนได้มีส่วนเกี่ยวข้องในการตัดสินใจที่จะดำเนินการใด ๆ เพื่อหมู่บ้านหรือชุมชนของตนเอง ซึ่งถือว่าเป็นที่ที่ได้รับผลที่เกิดขึ้นจากการพัฒนานั้นโดยตรง การกระทำในลักษณะนี้จำเป็นต้องเริ่มโดยการรวมกลุ่มประชาชนตามความสนใจหรือความถนัดในกิจกรรมการพัฒนาที่จัดขึ้น และค่อย ๆ เพิ่มขีดความสามารถและความรับผิดชอบในการดำเนินการตามกระบวนการพัฒนาให้แก่ประชาชน จนในที่สุดประชาชนสามารถดำเนินงานด้วยตนเองตามลำพังได้

จินตวีร์ เกษมสุข (2557 : 9 - 11) ได้อธิบายว่ารูปแบบของการมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นการที่ประชาชนในพื้นที่มีการรวมกลุ่มในรูปแบบของประชาคมหรือชุมชน ซึ่งสนับสนุนความเข้มแข็งของชุมชนและสังคม โดยเน้นการมีส่วนร่วมของประชาชน ให้ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมแก้ไขปัญหานั้น จำเป็นต้องมีความร่วมมือในการทำพร้อม ๆ กันในทุกระดับ ต้องระดมทุกองค์ประกอบในสังคม โดยเฉพาะชุมชน เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งให้มีความเข้มแข็งสามารถแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ได้ด้วยตนเอง รูปแบบของการมีส่วนร่วมที่ดำเนินการอยู่โดยทั่วไปมี 4 รูปแบบ คือ 1) การรับรู้ข่าวสาร (public information) ประชาชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจะต้องได้รับการแจ้งให้ทราบถึงรายละเอียดของโครงการที่จะดำเนินการ รวมทั้งผลกระทบที่คาดว่าจะเกิดขึ้น ทั้งนี้การได้รับแจ้งข่าวสารดังกล่าวจะต้องเป็นการแจ้งก่อนที่จะมีการตัดสินใจดำเนินโครงการ 2) การปรึกษาหารือ (public consultation) เป็นรูปแบบการมีส่วนร่วมที่มีการจัดการหารือระหว่างผู้ดำเนินการโครงการกับประชาชนที่เกี่ยวข้องและได้รับผลกระทบ เพื่อรับฟังความคิดเห็นและตรวจสอบข้อมูลเพิ่มเติมเพื่อให้เกิดความเข้าใจในโครงการและกิจกรรมมากขึ้น 3) การประชุมรับฟังความคิดเห็น (public meeting) มีวัตถุประสงค์เพื่อให้ประชาชนและฝ่ายที่เกี่ยวข้องกับโครงการหรือกิจกรรม และผู้มีอำนาจตัดสินใจในการทำโครงการหรือกิจกรรมนั้นได้ใช้เวทีสาธารณะในการทำความเข้าใจ และค้นหาเหตุผลในการดำเนินโครงการหรือกิจกรรมในพื้นที่นั้น ซึ่งมีหลายรูปแบบ เช่น การประชุมในระดับชุมชน (community meeting) การประชุมรับฟังความคิดเห็นในเชิงวิชาการ (technical hearing) และการประชาพิจารณ์ (public hearing) และ 4) การร่วมตัดสินใจ (decision making) เป็นเป้าหมายสูงสุดของการมีส่วนร่วมของประชาชน ซึ่งประชาชนจะมีบทบาทในการตัดสินใจได้เพียงใดนั้นขึ้นอยู่กับองค์ประกอบของคณะกรรมการที่เป็นผู้แทนประชาชนในพื้นที่

สนธยา พลศรี (2556 : 206) ได้กล่าวไว้ว่ารูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการพัฒนาชุมชนที่พบในประเทศไทยแตกต่างกันออกไปหลายรูปแบบ บางคนมีส่วนร่วมเพียงบางรูปแบบแต่บางคนมีส่วนร่วมในหลายรูปแบบทั้งที่เป็นบุคคล กลุ่ม และองค์กร ซึ่งรูปแบบที่สำคัญมีดังนี้

- 1) การร่วมแรงงาน เป็นการเข้าร่วมในลักษณะของการใช้แรงงาน
- 2) การร่วมการเงิน เป็นการร่วมเสียสละเงินเพื่อสนับสนุนการดำเนินงานพัฒนาชุมชน
- 3) การร่วมวัสดุครุภัณฑ์ เป็นการร่วมโดยการมอบวัสดุ สิ่งของเครื่องใช้ และครุภัณฑ์ต่าง ๆ ที่

จำเป็นในการดำเนินงานพัฒนาชุมชน

- 4) การร่วมประชุม เป็นการเข้าร่วมประชุมกลุ่มองค์กรที่รับผิดชอบการพัฒนาชุมชนตามวันเวลาที่

กำหนด

- 5) การร่วมแสดงความคิดเห็น เป็นการมีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็นเพื่อให้ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับกระบวนการพัฒนาชุมชนและเรื่องอื่น ๆ ที่ตนเองมีความรู้และประสบการณ์
 - 6) การร่วมศึกษาวิเคราะห์ชุมชน เป็นการมีส่วนร่วมในการศึกษาข้อมูลต่าง ๆ ของชุมชนและวิเคราะห์ปัญหาต่าง ๆ เพื่อเตรียมการดำเนินงานพัฒนาชุมชน
 - 7) การร่วมจัดทำแผนและโครงการ เป็นการมีส่วนร่วมในขั้นตอนของการจัดทำแผนและการจัดทำโครงการเพื่อการพัฒนาชุมชน ซึ่งเป็นการเตรียมการพัฒนารอบคอบ
 - 8) การร่วมในคณะกรรมการ เป็นการมีส่วนร่วมโดยการเป็นคณะกรรมการเพื่อดำเนินงานด้านใดด้านหนึ่ง เช่น คณะกรรมการโครงการ คณะกรรมการกลุ่ม เพื่อประสานงานและสนับสนุนการดำเนินงานพัฒนาชุมชน
 - 9) การร่วมเป็นผู้นำ เป็นการมีส่วนร่วมโดยการเป็นผู้นำการบริหารงานพัฒนาชุมชนเพื่อขับเคลื่อนกระบวนการพัฒนาชุมชนให้ประสบความสำเร็จ
 - 10) การร่วมปฏิบัติงาน เป็นการมีส่วนร่วมโดยการปฏิบัติงานตามที่ได้รับมอบหมาย กิจกรรมและงานอื่น ๆ เช่น งานใหม่ ๆ ที่ยังไม่มีใครรับผิดชอบ
 - 11) การร่วมตัดสินใจ เป็นการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจเพื่อดำเนินการในเรื่องใดเรื่องหนึ่งที่มีผลสำคัญต่องานพัฒนา
 - 12) การร่วมริเริ่ม เป็นการมีส่วนร่วมด้วยการนำสิ่งใหม่ ๆ มาใช้หรือสนับสนุนผู้ที่ริเริ่มสิ่งใหม่ ๆ ในกระบวนการพัฒนาชุมชน
 - 13) การร่วมหาสมาชิกใหม่ เป็นการมีส่วนร่วมด้วยการชักชวนผู้ที่ยังไม่ได้เข้ามาร่วมในกระบวนการพัฒนาชุมชน เพื่อควบคุมติดตามการดำเนินงานและปรับปรุงการดำเนินงานให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น
 - 14) การร่วมผลประโยชน์ เป็นการมีส่วนร่วมในการจัดสรรการรับผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากกระบวนการพัฒนาชุมชน ตามกฎเกณฑ์ที่กำหนดและด้วยความยุติธรรม
 - 15) การร่วมติดตามประเมินผล เป็นการมีส่วนร่วมในการประเมินผลกระบวนการพัฒนาชุมชน เพื่อควบคุมติดตามการดำเนินงานและปรับปรุงการดำเนินงานให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น
 - 16) การร่วมถอดบทเรียน เป็นการมีส่วนในการสรุปบทเรียนที่ได้รับจากกระบวนการพัฒนาชุมชน ให้เป็นองค์ความรู้ของชุมชน และนำไปใช้ในการพัฒนาชุมชนให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น
 - 17) การร่วมรับผิดชอบ เป็นการมีส่วนร่วมโดยการรับผิดชอบต่อผลที่เกิดขึ้นจากการปฏิบัติงานของตน ของโครงการ กลุ่มหรือองค์กรที่ร่วมในกระบวนการพัฒนา ทั้งการรับผิดชอบต่อส่วนบุคคลและของคณะกรรมการ
- สนธยา พลศรี (2556 : 212 - 214) ได้กล่าวถึง การมีรูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชน สรุปได้ว่าหลักการมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการพัฒนาชุมชน มีดังนี้
- 1) หลักความเสมอภาค เป็นการกำหนดรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างผู้ที่เกี่ยวข้องในกระบวนการพัฒนาชุมชนที่มีความเสมอภาคทั้งระหว่างผู้นำชุมชนกับประชาชน ระหว่างประชาชนกับประชาชน และระหว่างนักพัฒนากับผู้นำและประชาชน ไม่ให้อีกฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดมีอำนาจหรือเกิดความรู้สึกว่ามีอำนาจมากกว่าคนอื่น
 - 2) หลักอิสรภาพ เป็นการให้โอกาส ให้ประชาชนในชุมชนมีอิสรภาพในการคิด การแสดงออกโดยไม่อคติ ไม่นำความคิด ความเชื่อของตนมาครอบงำให้เปลี่ยนแปลงตน

- 3) หลักภราดรภาพ เป็นการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีแบบพี่น้องระหว่างประชาชนผู้เข้าร่วมในกระบวนการพัฒนาชุมชน ทำให้เกิดความรัก ความผูกพันระหว่างกัน สร้างความเหนียวแน่นระหว่างสมาชิก
- 4) หลักการมีส่วนร่วมของทุกคนทุกกลุ่ม ต้องเปิดโอกาสให้คนในชุมชนทุกคนทุกภาคส่วนได้มีส่วนร่วมในการเสนอความคิด ความรู้ และร่วมกันมีบทบาทในการดำเนินงานพัฒนาอย่างต่อเนื่อง
- 5) หลักการมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน กระบวนการพัฒนาชุมชนในแต่ละโครงการมีลักษณะเป็นกระบวนการคือ มีขั้นตอนที่ต่อเนื่องเชื่อมโยงกัน ตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงสิ้นสุดการพัฒนา จึงควรให้ประชาชนในชุมชนกลุ่ม องค์กรชุมชนมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน
- 6) หลักธรรมาภิบาล เป็นการดำเนินงานในกระบวนการพัฒนาชุมชนที่ซื่อสัตย์ สุจริต ไม่คดโกง หรือเบียดบังผลของการพัฒนาเป็นของตนเอง มีความบริสุทธิ์ โปร่งใส สามารถตรวจสอบได้
- 7) หลักการมีพันธสัญญา เป็นการยึดมั่นในบทบาทหน้าที่ซึ่งได้รับมอบหมายไม่ย่อท้อต่อปัญหาหรืออุปสรรคที่เกิดขึ้น มุ่งมั่นในการทำงานอย่างเต็มกำลังความสามารถจนกระบวนการพัฒนาชุมชนประสบความสำเร็จในทุกขั้นตอน
- 8) หลักการดำเนินงานแบบครบวงจร กระบวนการพัฒนาชุมชนดำเนินการเป็นลำดับขั้นตอน ตั้งแต่เริ่มต้นไปจนถึงขั้นสุดท้าย ถ้าขาดขั้นตอนใดหรือข้ามขั้นตอนใดก็จะไม่ต่อเนื่องและไม่ประสบความสำเร็จ
- 9) หลักบูรณาการ เป็นการนำการมีส่วนร่วมของประชาชนไปใช้ในกระบวนการและกิจกรรมของงานพัฒนาชุมชนแบบผสมกลมกลืน
- 10) หลักความยั่งยืน เป็นการมีส่วนร่วมของประชาชนในงานพัฒนาชุมชนในระดับมากหรืออย่างแท้จริง มีส่วนร่วมต่อเนื่องกันอย่างสม่ำเสมอ จนกลายเป็นวัฒนธรรมของการทำงานพัฒนาชุมชนที่ทุกคนยอมรับว่าเป็นส่วนสำคัญของงานพัฒนาชุมชน

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช (2555: 19) ได้กล่าวถึงหลักการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน (participation) การพัฒนาชุมชนต้องให้คนในชุมชนทั้งในรูปของปัจเจกบุคคล กลุ่ม และองค์กร เข้ามามีส่วนร่วมด้วยความสมัครใจทุกขั้นตอน ตั้งแต่ร่วมศึกษาข้อมูลชุมชน ร่วมคิด ร่วมวิเคราะห์ข้อมูล ร่วมตัดสินใจ ร่วมวางแผน ร่วมลงทุนและปฏิบัติงานตามแผน ร่วมติดตามและประเมินผล และร่วมรับผลของการพัฒนา ซึ่งจะทำได้มากน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับประเภทของกิจกรรม แต่ต้องพยายามให้คนในชุมชนมีความเชื่อมั่นในตนเอง มองเห็นและตระหนักถึงศักยภาพของตนเอง เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของชุมชนและเป็นเจ้าของงานพัฒนาชุมชน ซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญในการดำเนินงานพัฒนาชุมชนให้ประสบความสำเร็จ

จากข้อมูลข้างต้นสรุปได้ว่ารูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการพัฒนาชุมชนมีหลายรูปแบบ เช่น การมีส่วนร่วมเพียงบางรูปแบบแต่บางคนมีส่วนร่วมในหลายรูปแบบทั้งที่เป็นบุคคล กลุ่ม และองค์กร รูปแบบของการมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นการที่ประชาชนในพื้นที่มีการรวมกลุ่มในรูปแบบของประชาคมหรือชุมชน โดยเน้นการมีส่วนร่วมของประชาชนในทุกระดับ เพื่อเสริมสร้างความเป็นชุมชนให้มีความเข้มแข็งและสามารถแก้ไขปัญหาได้ โดยรูปแบบของการมีส่วนร่วม เช่น การรับรู้ข่าวสาร การปรึกษาหารือ การประชุมรับฟังความคิดเห็น และการร่วมตัดสินใจ ซึ่งอาจต้องอาศัยหลักการมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการพัฒนาชุมชนต่าง เช่น หลักความเสมอภาค หลักอิสรภาพ หลักภราดรภาพ หลักการมีส่วนร่วมของทุกคนทุกกลุ่ม หลักบูรณาการ การเข้ามามีส่วนร่วมของชุมชน เช่น การวิเคราะห์ สังเคราะห์ ปัญหาของชุมชน การวางแผนที่เหมาะสมและสอดคล้องกับวิถีชีวิต การกำหนดกิจกรรม การดำเนินกิจกรรม การประเมินผลกิจกรรม

4.5 ความสำคัญของชุมชนในการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา

เนื่องจากชุมชนเป็นทั้งแหล่งที่อยู่ของกลุ่มคน เป็นภูมิปัญญา เป็นแหล่งทรัพยากร และเป็นสถานที่หล่อหลอมบุคคลในชุมชนให้อยู่ร่วมกันอย่างเหมาะสม ส่วนการศึกษาเป็นการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้มีความเจริญงอก ดังนั้นชุมชนจึงมีความสำคัญต่อการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา สรุปได้ 3 ประการคือ

1. ช่วยให้ระบบการศึกษาทราบความต้องการและปัญหาของชุมชนทำให้สามารถจัดการศึกษาได้เหมาะสมกับชุมชน
2. ช่วยให้การศึกษาดำเนินการได้รับการสนับสนุนจากชุมชน ทั้งด้านทรัพยากรและภูมิปัญญา
3. ช่วยให้เกิดความสัมพันธ์อันดีและร่วมมือซึ่งกันและกันระหว่างชุมชนกับหน่วยงานที่จัดการศึกษา

ตอนที่ 5 ความรู้เกี่ยวกับชุมชนบางไส้ไก่ เขตธนบุรี

ชุมชนบางไส้ไก่บ้านสมเด็จ หรือเรียกตามภาษาชาวบ้านว่า “หมู่บ้านลาว” มีประวัติยาวนานกว่า 200 ปีตามที่อยู่สูงอายุท่านได้เล่าต่อ ๆ กันมาว่า แต่เดิมที่ดินบริเวณนี้เป็นป่ากร้าง มีต้นไม้สูงใหญ่อยู่มากมาย เช่น ต้นตะเคียน ต้นประดู่ ต้นโพธิ์ เป็นต้น การตั้ง “หมู่บ้านลาว” นี้ เกิดจากการอพยพของครอบครัวชาวลาเวียงจันทน์ (ประเทศลาว) ถึง 2 ครั้งด้วยกันดังนี้

ครั้งแรก เกิดขึ้นในสมัยพระเจ้าตากสินมหาราชแห่งกรุงธนบุรี พ.ศ.2321 ได้ให้เจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกยกทัพไปตีนครเวียงจันทน์ซึ่งตรงกับสมัยพระเจ้าศิริบุญสารครองราชสมบัติในอาณาจักรล้านช้างเวียงจันทน์ ซึ่งไม่ให้ความร่วมมือกับกองทัพไทยในการยกทัพไปปราบปรามพม่า

ในปีพ.ศ.2322 เจ้านันทเสนจึงตกลงใจเปิดประตูเมืองให้กองทัพไทยเข้ายึดเมืองเอาไว้ได้ ทำให้อาณาจักรล้านช้างเวียงจันทน์ได้สูญเสียเอกราชให้แก่ไทยในปีนั้น ครั้งนั้นเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกได้อัญเชิญพระแก้วมรกต ซึ่งเป็นพระคู่บ้านคู่เมืองของอาณาจักรล้านช้างมาประดิษฐานในไทย รวมทั้งได้กวาดต้อนครอบครัวชาวลาเวียงจันทน์บางส่วนเข้ามาด้วย ทางกรมไทยได้ให้มาตั้งถิ่นฐานที่ “หมู่บ้านลาว” แห่งนี้

ครั้งที่สอง เกิดขึ้นสมัยสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 3) พ.ศ.2367 เจ้าอนุวงศ์ซึ่งได้สืบราชสมบัติในอาณาจักรล้านช้างเวียงจันทน์ต่อจากเจ้าอินทวงศ์ (พระเชษฐา) ได้พยายามกอบกู้อิสรภาพคืนจากไทย แต่ไม่ประสบผลสำเร็จ ในครั้งนั้นเรียกว่า “สงครามเจ้าอนุวงศ์” เกิดขึ้นในระหว่างปีพ.ศ.2367-2371

ผลของสงครามครั้งนั้นทางการไทยได้ทำลายนครเวียงจันทน์จนหมดสิ้น เหลือไว้เพียงแต่หอพระแก้วและวัดสี่สะเทอดเท่านั้น ครอบครัวชาวลาเวียงจันทน์และชาวลาเวียงจันทน์ของแม่น้ำโขงทั้งหมดได้ถูกกวาดต้อนเข้ามาตั้งถิ่นฐานในภาคกลางและภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย และบางส่วนก็ให้มาสมทบตั้งถิ่นฐานอยู่ที่ “หมู่บ้านลาว” แห่งนี้ (www.facebook.com/ชุมชนบางไส้ไก่)

จากประวัติอันยาวนานกว่า 200 ปีที่ผ่านมาทำให้ชุมชนแห่งนี้ยังคงมีแหล่งเรียนรู้ที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ถ่ายทอดต่อๆ กันมารุ่นสู่รุ่น เช่น การทำขลุ่ยบ้านลาว การทำอาหารคาวหวาน เป็นต้น ปัจจุบันยังคงมีภูมิปัญญาท้องถิ่นโดยเฉพาะการทำขลุ่ยยังคงอยู่แต่ลดน้อยลง เป็นการทำอาชีพที่สร้างรายได้ให้กับคนในชุมชนเป็นมรดกทางวัฒนธรรมอย่างหนึ่งของคนในชุมชน การทำขลุ่ยในปัจจุบันส่วนใหญ่จะดัดแปลงไปใช้วัสดุอื่นๆ ที่มีราคาถูกและหาได้ง่าย เช่น ท่อพีวีซี มาทำเป็นขลุ่ยแทนซึ่งมีราคาถูก แต่ถ้าต้องการขลุ่ยที่ทำจากไม้และมีลวดลายวิจิตรสวยงาม จะต้องมีการสั่งทำล่วงหน้าเพราะการทำขลุ่ยจากไม้มีราคาซื้อขายแพง และราคาก็เป็นไปตามประเภทของไม้ที่ใช้ทำอีกด้วย

สำหรับชุมชนบางไส้ไก่ ได้เปิดให้ผู้สนใจเข้ามาศึกษาดูงานและเรียนรู้ในการทำขลุ่ยในชุมชน ซึ่งยังคงมีจำนวนหลายครัวเรือนที่ยังทำขลุ่ยเป็นอาชีพเลี้ยงครอบครัว และสามารถส่งทำขลุ่ยประเภทต่างๆ ได้ซึ่งชุมชนบ้านลาวหรือชุมชนบางไส้ไก่แห่งนี้มีชื่อเสียงอย่างมากในเรื่องของการทำขลุ่ย

ตอนที่ 6 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ปรีชา ธนะวิบูลย์ และนางเยาว์ อุทุมพร (2563) ได้ศึกษาเรื่อง การบริหารจัดการแหล่งเรียนรู้ที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชนริมแม่น้ำเจ้าพระยา สายเก่าเพื่อใช้ในการศึกษาอย่างยั่งยืน กลุ่มผู้ให้ข้อมูล/กลุ่มตัวอย่าง ประกอบด้วย ผู้ทรงภูมิปัญญาท้องถิ่น จำนวน 16 คน กลุ่มผู้นำชุมชน ผู้บริหารสถานศึกษาศึกษานิเทศก์ ครูผู้สอน เจ้าหน้าที่ของสำนักพัฒนาชุมชน คณะกรรมการสถานศึกษา ประชาชนและผู้ที่เกี่ยวข้องในเขตบางกอกใหญ่และเขตบางกอกน้อย 460 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบสัมภาษณ์แบบสอบถามและแนวคำถามสำหรับสนทนากลุ่ม การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณโดยการหาค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และ F-test ข้อมูลเชิงคุณภาพใช้การวิเคราะห์เนื้อหาผลการวิจัยพบว่า 1) ศักยภาพของชุมชนในการนำแหล่งเรียนรู้ที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชนมาใช้ในการจัดการศึกษาโดยภาพรวมและรายชื่ออยู่ในระดับปานกลางทุกข้อ ข้อที่มีค่าเฉลี่ยระดับสูงสุด คือ ชุมชนมีการวางแผนบริหารจัดการแหล่งเรียนรู้ที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น สำหรับการมีส่วนร่วมของชุมชนในการนำแหล่งเรียนรู้ในชุมชนมาใช้ในการจัดการศึกษาโดยภาพรวมและรายชื่ออยู่ในระดับปานกลางทุกข้อ ข้อที่มีค่าเฉลี่ยระดับสูงสุด คือ มีส่วนร่วมในการวิเคราะห์สภาพปัจจุบันและปัญหาการนำแหล่งเรียนรู้ที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการเรียนรู้ ผลการเปรียบเทียบพบว่าผู้ตอบแบบสอบถามที่มีอายุต่างกันมีศักยภาพในการนำแหล่งเรียนรู้ที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการศึกษาแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 นอกนั้นไม่แตกต่าง 2) แนวทางในการนำแหล่งเรียนรู้ในชุมชนมาใช้ในการจัดการศึกษาคือควรมีหน่วยงานหลักรับผิดชอบในการจัดทำข้อมูลสารสนเทศผู้ทรงภูมิปัญญาท้องถิ่นโดยตรงโดยจัดทำเป็นทำเนียบภูมิปัญญาท้องถิ่น การจัดทำฐานข้อมูลภูมิปัญญาท้องถิ่นในรูปของเว็บไซต์และการจัดทำเป็นเอกสาร สื่อสิ่งพิมพ์ วิทยุทัศน์ และบทเรียนคอมพิวเตอร์ช่วยสอน จัดงานนิทรรศการภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยการมีส่วนร่วมของทุกฝ่าย มีงบประมาณและการติดตามประเมินผลเป็นระยะและผู้บริหารสถานศึกษาทุกระดับควรมีนโยบายส่งเสริมให้นำไปจัดทำเป็นหลักสูตรสถานศึกษา สาระเพิ่มเติม เป็นต้น

นางเยาว์ อุทุมพร (2561) ได้ศึกษาเรื่อง การบริหารจัดการแหล่งเรียนรู้ของชุมชนตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อนำไปใช้บูรณาการในการจัดการเรียนรู้ในสถานศึกษาอย่างยั่งยืน อำเภอบางพลี จังหวัดสมุทรปราการผลการวิจัยพบว่า 1) สภาพการนำแหล่งเรียนรู้ที่เป็นภูมิปัญญามาใช้ มีทั้งการเชิญไปสอนที่สถานศึกษาและพานักเรียนไปศึกษาเรียนรู้ที่บ้านของผู้ทรงภูมิปัญญา และมีหลากหลายกลุ่มสาระการเรียนรู้ที่เชิญไปสอนทั้งในและนอกเวลาเรียน ปัญหาที่พบคือ การขาดงบประมาณสนับสนุน การย้ายภูมิลำเนาหรือปิดกิจการ การประสานงาน 2) แนวทางการบริหารจัดการแหล่งเรียนรู้ของชุมชนตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อนำไปใช้บูรณาการในการจัดการเรียนรู้คือจัดทำเป็นทำเนียบภูมิปัญญาท้องถิ่น การจัดทำฐานข้อมูลภูมิปัญญาท้องถิ่นในรูปของเว็บไซต์และการจัดทำเป็นเอกสาร ซีดี สื่อสิ่งพิมพ์ วิทยุทัศน์ และบทเรียนคอมพิวเตอร์ช่วยสอนจัดให้มีงานนิทรรศการภูมิปัญญาท้องถิ่นและผู้บริหารสถานศึกษาทุกระดับควรมีนโยบายส่งเสริมหลักสูตรท้องถิ่นในสถานศึกษาอย่างจริงจัง และการประชาสัมพันธ์เผยแพร่ในสื่อต่างๆ

ศิริลักษณ์ ศรีสมบูรณ์ (2553: บทคัดย่อ) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การบริหารแหล่งเรียนรู้ในชุมชนของผู้บริหารโรงเรียนประถมศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาอุดรธานี ผลการวิจัยพบว่า การบริหารแหล่งเรียนรู้ในชุมชนของผู้บริหารโรงเรียนขนาดเล็ก ขนาดกลางและขนาดใหญ่ โดยรวมอยู่ในระดับมาก ส่วนราย

ด้านพบว่า โรงเรียนทุกขนาดด้านการวางแผน ด้านการดำเนินงานและด้านการปรับปรุงแก้ไข อยู่ในระดับมาก ส่วนด้านการตรวจสอบโรงเรียนขนาดเล็กอยู่ในระดับมาก ส่วนโรงเรียนขนาดใหญ่และขนาดกลางอยู่ในระดับปานกลาง

นิตยา เกตุครุฑ (2550: บทคัดย่อ) ได้ศึกษาเรื่อง รูปแบบการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เอื้อต่อการพัฒนาไม้ผล ตำบลน่านกกก อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์ ผลการวิจัยพบว่า ชุมชนตำบลน่านกกก อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์ เป็นชุมชนที่ตั้งอยู่ในสภาพแวดล้อม สภาพภูมิประเทศ ภูมิอากาศที่เหมาะสมต่อการปลูกไม้ผล ซึ่งเป็นพืชเศรษฐกิจหลักของจังหวัดอุตรดิตถ์ เป็นชุมชนที่มีความเข้มแข็ง สืบสานขนบธรรมเนียมประเพณี ร่วมกันอย่างกลมกลืนเหนียวแน่น มีกลุ่มอาชีพต่างๆ ที่ได้รับการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ยั่งยืน เกิดสายสัมพันธ์ที่เชื่อมโยงภายในกลุ่มและระหว่างกลุ่มอย่างแน่นแฟ้น และยังได้รับการสนับสนุนจากองค์ภาครัฐและเอกชนอย่างต่อเนื่อง จึงเป็นชุมชนที่มีศักยภาพ มีความพร้อมต่อการพัฒนาสู่การพึ่งตนเองอย่างยั่งยืน หัวใจสำคัญของการวิจัยครั้งนี้ อยู่ที่การสร้างให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของคนในชุมชน เป็นชุมพลังของชุมชนหรือท้องถิ่นเดียวกันร่วมกันปลูกจิตสำนึก ซึ่งจะทำให้เกิดความภาคภูมิใจในชุมชนเอง และได้รูปแบบในการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นจากการมีส่วนร่วมของชุมชน

เรไร ไพรวรรณ (2548: บทคัดย่อ) ได้ศึกษาเรื่อง การถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้าน : กรณีศึกษาชุมชนเขตนบุรี ผลการศึกษาพบว่า จำนวนผู้รู้ภูมิปัญญาในเขตนบุรีทั้ง 44 ชุมชน มี 297 คน เป็นชายร้อยละ 40.80 หญิงร้อยละ 53.20 มีการถ่ายทอดภูมิปัญญาร้อยละ 35.02 แขนงที่พบผู้รู้ภูมิปัญญาสูงสุดคือ แขนงบายยี่เรือ ร้อยละ 19.53 ผู้รู้ภูมิปัญญาซึ่งมีอายุ 45 ปีขึ้นไปที่มีการถ่ายทอดภูมิปัญญามากที่สุดคือ แขนงหิรัญรูจี ร้อยละ 29.79 ผู้ทรงภูมิปัญญาซึ่งเป็นกลุ่มตัวอย่างในการวิจัยมี 6 คน เป็นผู้ทรงภูมิปัญญาใน 3 สาขาคือ สาขาศิลปกรรม 4 คนสาขาหัตถกรรมและอุตสาหกรรม 1 คน และสาขาการจัดการ 1 คน ผู้ทรงภูมิปัญญาสาขาศิลปกรรมและสาขาหัตถกรรมและอุตสาหกรรม เรียนรู้ภูมิปัญญาจากบรรพบุรุษและผู้ใกล้ชิด ส่วนผู้ทรงภูมิปัญญาสาขาการจัดการเรียนรู้ในระบบโรงเรียน การถ่ายทอดภูมิปัญญาพบว่า มีองค์ประกอบหลักในการถ่ายทอดภูมิปัญญา 5 องค์ประกอบคือ วิธีการถ่ายทอด ผู้รับการถ่ายทอด เนื้อหา เวลาและการประเมินผล แนวคิดเกี่ยวกับการถ่ายทอดภูมิปัญญาพบว่า ผู้ทรงภูมิปัญญา ผู้รับการถ่ายทอดและผู้ให้บริการหรือผู้เกี่ยวข้องเห็นด้วยกับการจัดการศึกษาที่มุ่งเน้นการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นแหล่งการเรียนรู้ ให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 และเห็นว่าควรมีการอนุรักษ์ และส่งเสริมให้มีการถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้านเพื่อเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของไทยต่อไป และควรให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาหลักสูตรด้วย

ประกะอบ ใจมั่น (2547) ได้ศึกษาการพัฒนาาระบบบริหารจัดการความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นสำหรับมหาวิทยาลัยราชภัฏ เพื่อวิเคราะห์แนวคิดการบริหารจัดการความรู้ พัฒนาระบบ บริหารจัดการความรู้ พัฒนาต้นแบบระบบคอมพิวเตอร์เพื่อบริหารจัดการความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นและวิเคราะห์ประสิทธิผลของต้นแบบระบบคอมพิวเตอร์เพื่อบริหารจัดการความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น ผลปรากฏว่าต้นแบบระบบคอมพิวเตอร์เพื่อบริหารจัดการความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นได้รับการยอมรับว่าเป็นฐานความรู้และศูนย์กลางการเรียนรู้สำหรับอาจารย์ นักศึกษาชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

อรธณพ ใฝ่เอ๋ย (2546) ได้ศึกษาเรื่อง การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการสอนกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมในสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน เขตพื้นที่การศึกษาเชียงราย, เชียงใหม่ ผลการศึกษาพบว่า ครูสังคมศึกษาได้ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการสอนกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมในระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1- 3 โดยมีลักษณะที่ครูสังคมศึกษานำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการสอนคือ การเชิญผู้มีความรู้ในภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาเป็นวิทยากรให้ความรู้แก่นักเรียนในสถานศึกษา การนำนักเรียนเข้า

ไปเรียนรู้กับผู้มีความรู้ในเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นถึงแหล่งภูมิปัญญาท้องถิ่นด้วยตัวเอง สำหรับภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ใช้สอน ลักษณะที่ใช้สอนและวิธีที่ใช้ในการสอนจะมีความแตกต่างกันไปตามสาระวิชา

มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี